Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 228 (9605) | Суббота, сентябрь 28, 1974 чыл | 1925 чылда үнелезилеттинген | Өртүү 2 кеп.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП-ниң XXIV съездиниң Директиваларын, «1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдүриниң талазы-биле Күрүнеиниң беш чыл планының дугайында» ССРЭ-ниң Хөөйлүзүн күүседирин болгаш өзүп олурар салгалды кижизидеринге, ургулдыг ог-бүлелерге материалдыг дузаламчыны улгаттырарынга, совет улустуң амыдыраал деңнелин бедидеринге таарымчалыг эки байдалды тургузарын барыдаалааш, СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эвээш шалыңныг ог-бүлелериниң ургуларынга дузаламчы тыпсыр чурум тургузар талазы-биле чогуур хемчегларни төлевилээш, бадылаан.

Ог-бүленің бир кежигүнүнге онааштыр айда алыр ниити орулгазы ортумаа-биле 50 рубльден ашпас ог-бүлелериниң уруг бүгүдезинге онааштыр ооң 8 харлыг болурунга чедир айда 12 рубль хемчээлдиг дузаламчы тыпсыр болгаш төлеп берип турар деп көрген.

Дузаламчы алыр эргелиин тодаргайлаарда ог-бүленің катыышкан орулгазынга ажыл төлевирин, акша шаңналдарын, колхозтуң ниити ажыл-агыйынга ажылы дээш төлевирни, пенсияларны, дузаламчы пособиелерин, стипендияларны болгаш өске-даа акша төлевирлерин база хууда дузалаар ажыл-агыйындан орулгаларын киир санаар.

Ажылчыннарның, албан-хаакчыларның, шериг албанныгларның, сургуулдарның, колхоз кежигүннериниң ургуларынга дузаламчы тыпсырын болгаш төлээрин бүдүрүлгелерге, албан черлеринге, организацияларга, колхозтарга болгаш шериг-кезектеринге, ажылдавайн турар пенсионерлериниң ог-бүлелерингe—социал хандырылга органнарынга дагзыр.

Ургларга бөзр дузаламчыны ажылдап ийикпе өөренип турар черинің аайы-биле иеге, ие ажылдавайн, өөренмейн турар болза—ооң ашааның ажылдап, албан хаап ийикпе өөренип турар черинің аайы-биле тыпсыр болгаш төлеп берип турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын өзүгаар 1944 чылдың июль 8-те доктаадып тургускан, хөй ургулут болгаш бот-иелерге дузаламчы тыпсып, төлеп бөзриниң чуруму бо дузаламчы тыпсыр чурумнуң тургустунганы-биле чергелештир күштүг боп артар.

Эвээш шалыңныг ог-бүлелериниң ургуларынга тыпсыр дузаламчы төлевиринге чылда 1,8 миллиард рубльди чарыгдаан турар.

Ургларга тыпсыр дузаламчыны 1974 чылдың ноябрь 1-ден эгелээш төлеп берил турары көрдүнген.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

Чарыштыг хойжулар

БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕДИПКЕННЕР

«Алдан-Маадыр» совхозтуң ийи хойжузу — Дажы-Намчал Ооржак биле Ооржак Доржу боттарының аразынга социалистиг чарыштың керээзин тоску беш чыл планының баштайгы чылында-ла чарып алганнар. Ат-сураглыг ол ийи хойжу боттарынга алыр хүлээлгезин ыяк бодап, тодаргай чугаалажып көрген. Ынчангаш оларның кайызы-даа хойнуң бажын өстүреринин, чаш төлду менди доруктурарының, дүк бүдүрериниң талазы-биле беш чыл планының онаалдаларын хуусаа бетинде—бир чыл бурунгаар күүседир деп шиитпирлээн турган. Ындыг болдунар арга бар дээрзинге олар ылап бүзүрээн. Кайызы-даа хой ажылынга улуг дуржулалыг, ооң ангыда кежээ, кызымак. Ийи хойжунуң аразынга чарыш ынчаар эгелээн.

Ооң соонда-ла боттарының ажылының түннелин ай, квартал санында үндүрүп, чедип алган үүлдерин түннеп, аргадуржулгазын солчуп, чедир ажыглаттынмаан курлавырларны илередип турганнар.

Ийи хойжунуң чарыжы шынап-ла «дужүткүр» болган. Оларның чамдык көргүзүглерин алырга мындыг.

Чылдар	1971	1972	1973	1974
ООРЖАК ДОРЖУ:				
Төрүүр 100 хойдан алган хураган	132	133	140	151
Бир хойдан кыргаан дүк (кг-биле)	2,3	2,6	2,7	2,5
Пландан ажыр алган дүк (кг-биле)	268	286	224	337
ДАЖЫ-НАМЧАЛ ООРЖАК:				
Төрүүр 100 хойдан алган хураган	110	107	134	136
Бир хойдан кыргаан дүк (кг-биле)	2,3	2,5	2,6	2,6
Пландан ажыр алган дүк (кг-биле)	204	310	227	335

Тоску беш чылдың тодарадыкчы дөртү чылының күзүнүнде чарыштыг ийи хойжу ажылын түннеп көрген. Онаалданың күүседези мындыг болган. Дажы-Намчал Чыртайович Ооржак беш чыл планы-биле 1280 баш хураганны бодунун коданындан алыр тургаш. дөрт чыл дургузунда 1440 хураганны менди доруктурган. Ол дөрт чыл иштинде кодан хоюндан 3 тонна 222 кг дүктү кыргып ап, беш чыл онаалдазындан 552 кг-ны ажырган. Ынчаарга ооң чарыштыг эжи Ооржак Аныянович Доржу дөрт чыл дургузунда бодунуң малдаан коданындан 1500 баш хураганны менди доруктуруп, беш чыл онаалдазындан 335 башты ажырган. Ол хойжу дөрт чылда кодан хоюндан ниитизи-биле 3 тонна 191 кг дүктү кыргып алган, беш чыл онаалдазындан 591 кг-ны ажырган. Ынчангаш Дажы-Намчал Ооржак биле Ооржак Доржу дээштиг социалистиг чарыштың ачызында боттарының хууда беш чыл планын бир чыл бурунгаар ажыр күүседип, берген сөзүнге ээ болганнар.

Бо хойжулар ам кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенип, хойнуң күскү семиртилгезин таарыштыр чорудуп, тарыы боозадылгага киирип турарлар.

М. СЕВЕН,
«Шынның» корр.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Совет Тываның 30 чыл оюн төлептиг уткуур дээш калбарган чарышка чедип алган күш-ажылчы тиилелгезинин дугайында хоорайның чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң бүдүрүлге коллективтери партияның Кызыл хооркомунга болгаш хооркүүскомга рапорттааннар. Тос айларның планын хуусаа бетинде — сентябрь 20-де 103,9 хуу күүсеткен. Ооң иштинде хоорайның чурттакчы чонунга амыдыраал хандырылга ачы-дуза чедиреринин даалгазын 105,2 хуу күүсеткен.

Эрткен чылдың бо үеэ-биле деннээрге орулга киирип алыры 27,2 мүн рубльге өскен.

Гостиницаларның, хеп чүүр комбинаттарның, бирги болгаш ийнги бажыннар эргелелериниң коллективтери планнарын хуусаа бетинде күүсеткеннер.

Д. ЕНДАН.

КАА-ХЕМНИҢ ТАРААЖЫЛАРЫНДА

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫНЫҢ МААДЫРЛАРЫ

Совет Эвилелиниң акы-дуңмалышкы ог-бүлезинге Тываның эки тура-биле бактаап киргениниң 30 чыл болур оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң тараажылары күш-ажылчы зэлчегде хаара туттунган кызымак ажылдап турар. Чоокку хүннерде мында 4000 гектар черниң тараазын чыттыр кестирип, 2846 гектарның тараазын бастырган. Ниити бастырган тараа — 4000 тонна.

Күрүнеге тараа дужаалдазы болгаш үрезин уруушкуну база үргүлчүлеп турар. Тараа хүлээп алыр пунктуже 1500 тонна тарааны чедирген болгаш 880 тоннаны үрезинге урган.

Республиканың юбилейинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш чарыш ховунуң ажыл-ишчилериниң ортузунда база калбарган болгаш хөй-хөй механизаторлар хүндө 1,5—2 норманы күүседип турарлар.

Дүжүт ажаалдазының мурнакчыларының мурнуу одуруун ийи дакпыр Ленин орденниң эдилекчизи. коммунист Дойбан Дапыянович Даваа баштай берген. Эрткен чылын ол 938 тонна тарааны бастырган. Кандаашкынныг бо чылын безин Дойбан Дапыянович 600 тонна тарааны ажаап алырын хүлээнген.

— Соон салгаан башкыларым коммунист Михаил Глушковтуң болгаш Георгий Окольниковтуң ,менээ көргүскен дузазын утпас мен. Ам мен бодум аныяк комбайнерлер Сергей Опанай, Аракша Паздрин, Виктор Ращук, Биче-оол Аракчаа оларга арга-сүмени кадып, болдунар-ла дузаны чедирип чор мен—деп, хоочун комбайнер чугаалады.

Н. С. Морозов 1958 чылдан бөзр хову корабльдерин башкарып келген. Ол үениң дургузунда муң-муң тонна тарааны Николай Семёнович бастырган. Тодарадыкчы чылдың дүжүүдүнден 500 тонна тарааны ажаарын ол хүлээнген.

Дүжүт ажаалдазынга киржир техниканы бо чылын эки септээнинден үрелиишкиннер болбаан. А септекчилер Василий Синютин, Семен Иродов олар комбайнарны үргүлчү хынап турар.

А комбайнер Владимир Барбалдайның ажыл-ишке иеназын механизатор өөрү мактаар. Тываның юбилейин төлептиг уткуур дээш ол кызымак ажылдап, беш хонук түннелиниң наш удаа тиилекчизи боп унген.

Дойбан Даваа, Николай Морозов ышкаш дуржулгалыг комбайнерлериниң дузазы-биле аныяк комбайнер Иван Пепеляев мурнакчыларның одуруунче кирген.

«Тиилелге» колхозтуң дүжүт ажаалдазының маадырларының ажыл-ишки мындыг-дыр.

А. ВАСИЛЬЕВ.

ЧУРУКТА: мурнакчы комбайнерлер В. Ш. БАРБАЛДАЙ болгаш И. В. ПЕПЕЛЯЕВ.

Фотозу А. МЕЛЬНИКОВТУУ.

БҮГҮ КҮШТҮ—АЖААЛДАЖЕ

Бо чылын агаар-бойдустуң байдалы ажок таарымча чок болган. Чай каак болган ужурунда тараалар дүрген бышкан. Ынчангаш дүжүт ажаап алыышкыны эгелээр үеэзинде чартык ай мурнады эгелээн. Ооң-биле чергелештир сентябрьда чаашкыннар болуп турганы-биле тараалардың алдаандан хенчелеп үнген погаан сыптар эңдерли берген. Чамдык шөлдерниң тараалары кыска сыптыг, дошпу баштыг. Бо бүгүнүң ужурундан дүжүт ажаалдазы кончуг нарын болуп турар.

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары ажаап алыышкынның баштайгы хүннеринде-ле тавычалай кестирерин ажыглап эгелээн. Амга чедир ажаап алган бүгү шөлдүн үштүн ийи кезээн тавычалай кестирер арга-биле ажааган. Ол арганы ажыглаарга-даа бергелер таваржып турар. Чаашкынга ол апарган тавычалар деңк-ле кургавас, үр чыткаш тараа үнүп эгелээр, ооң ангыда бастырарга чилвриглиг болур. Ынчангаш районнуң ажыл-агыйларының механизаторлары каан үеде шак бүрүзүн халас эрттирбес дээш демисежип турар.

Сентябрьның 23-түн медээзи-биле алырга, районда ниитизи-биле 25.215 гектарның тараа культураларын кескен, ол болза бүгү шөлдүң 62,4 хуузу болуп турар. Ооң иштинден 22.481 гектарның тараазын бастырып алган. Ортумак дүжүт гектардан 7,3 центнер болуп турар.

Тус-тус ажыл-агыйлардан «Тиилелге», «Коммунизмче орук» колхозтар, «Кызыл тук» «Бүрен» совхозтар дүжүт ажаап алыышкының шалыпкын темп-биле чорудуп турарлар.

Районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында дүжүт ажаалдазының шалыпчылары эвээш эвес. «Тиилелге» колхозта ийи Ленин орденниг Дойбан Даваа хөй чылдар дургузунда механизатор болуп ажылдап келген. Бо сезондаа коммунист Д. Даваа мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Ол ышкаш «Коммунизмче орук» колхозта Долганов болгаш Ситников алышкыларның ат-сураа республикада безин билдингир. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Михаил Ситников бо хүннерде тараа бастырарынга үлүг-нормазын 300 хуу чедир ажыр күүседип турар. Шак ындыг мурнакчылар өске-даа ажыл-агыйларда бар.

Каа-Хемниң тараажылары дүжүт ажаалдазы-биле чергелештир, келир чылдың дүжүдүнге магадылалды тургузар дугайында база-ла сагыш салып турарлар. Бо күзүн ажыл-агыйларының механизаторлары 25.100 гектар аңгысты аңдарар планныг. «Коммунизмче орук», «Тиилелге» колхозтар, «Кызыл тук» совхоз аңгыс аңдарарының планын орту ажыра бергеннер.

Бедик дүжүт алырынга эки ынарлыг үрезин улуг рольду ойнаар. Ынчангаш ажыл-агыйларының агрономнары үрезин уруп белеткеп алырынга онза кичээнгейин салып турар. Ажыл-агыйлар бүгү үрезинни ноябрь 1-ге чедир чажар шыларынга чедир белеткеп алырын хүлээнген. Ам «Коммунизмче орук», «Октябрь 30 чылы», «Тиилелге» колхозтар, «Ленинчи орук» совхоз эки ынарлыг үрезинни планының чартын чедир уруп алган.

Районда дүжүт ажаалдазы орту эрткен. Ажылдың темпизи улам белип турар. Комбайнерлер эртен даң бажындан эгелээш, дүн караңгызы дүшкүжеге чедир ховудан чорудайн турар.

Тараа ажаалдазы-биле чергелештир, картофель болгаш ногаалар ажаалдазын база чорудуп турар. Каа-Хемниң кодээ ажыл-ишчилери бүгү күжүн дүжүт ажаап алыышкының чеднишкиниг доозарынче салып турарлар.

А. АБРАМОВ,
райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному.

СОВЕТ-ВЕНГР ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРНЫҢ ҮРГҮЛЧҮЛЭЭНИ

Сентябрь 26-да Кремльге-совет болгаш венгр удургукчулар СЭКП биле ВСАП-тың аразынга, Совет Эвилелиниң болгаш Венгр Улус Республиканың улустарының аразынга найыралды база бүгү талалыг кады ажылдажылганы ханыладып, быжыглаарының айтырыгларының, а ол ышкаш делегей политиказының эң чугуле айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчурун үргүлчүлээн.

Чугаалажыышкыннар кылып турарлар: совет таладан—СЭКП ТК-ның Чингиде секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүну, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүну, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүну, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, СЭКП ТК-ның кежигүну, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. К. Байбаков, СЭКП ТК-ның кежигүну, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның кежигүну, ССРЭ-ниң ВУР-да элчини В. Я. Павлов.

Венгр таладан—ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүну, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Е. Фок, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүну, ВСАП ТК-ның секретары К. Немет, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүну, «Таршадалми семле» журналдың кол редактору В. Бенкке, ВСАП ТК-ның кежигүну, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. Хусар, ВСАП ТК-ның кежигүну, ВУР-нуң даштыкы херектер министри Ф. Пуйя, ВСАП ТК-ның кежигүну, ВУР-нуң ССРЭ-де элчини Д. Рапаи.

Чугаалажыышкыннар шынчы найыралдың болгаш акы-дуңма өзүзүнүң байдалында эртип турар.

АКЫ-ДУҢМА ЁЗУЗУ-БИЛЕ

Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери сентябрь 26-да СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң чазааның алдары дээш душтеки шайлалга тургускан.

Совет таладан душтеки шайлалгага барган эштер—Л. И. Брежнев кадайы-биле, А. А. Гречко, В. В. Гришин, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев, албанның өске-даа кижилери.

Душтеки шайлалгага ВСАП ТК-ның Бирги секретары Янош Кадар баштаан венгр партия-чазак төлээлериниң кежигүннери база барганнар. Ол ышкаш душтеки шайлалгага Мария Кадар база чораан.

Душтеки шайлалга үезинде ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүну, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ене Фок болгаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүну, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин олар чүве чугаалап, найыралдың дашказын көдүргеннер.

Душтеки шайлалга акы-дуңмалышкы ёзу-биле, чуректің ханызындан байдалга боп эрткен.

ЛЕНИНГРАДТА БАРГАН

Венгр Улус Республиканың партия-чазак делегациязы ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар баштадыр дүүн Москвадан Ленинградче чоруткан.

Ленинградче аян-чоруккa ол делегациязы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүну, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның кежигүну, СЭКП ТК-ның Чингиде секретарының дузалакчызы К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүну, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Н. Н. Родионов, СЭКП ТК-ның кежигүну, ССРЭ-ниң ВУР-да элчини В. Я. Павлов, СЭКП ТК-ның юридис эргелекчизиниң оралакчызы Г. А. Киселев олар үдеп чоруткан.

Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Янош Кадарга баштаткан Венгр Улус Республиканың партия-чазак делегациязы дүүн Ленинградта чеде берген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң бирги секретары Г. В. Романов, СЭКП ТК-ның кежигүну, СЭКП-ниң Ленинград хооркомунуң бирги секретары Б. И. Аристов, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, Ленсовет күүскомунуң даргазы А. Н. Шибалов, СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң болгаш хооркомунуң секретарылары, өске-даа албан кижилери Янош Кадарга, ВУР-нуң партия-чазак делегациязының кежигүннеринге чуректің ханызындан байыр чедирип, оларны вокзал перронунга уткаан.

Аалчыларга Ленинградтың ажылчы чоннарының хөй санныг төлээлекчилери изиг байыр чедирген.

Вокзалдан шуушкан автомашиналар мотоциклистериниң хүндүлел эскортунга үдедип алгаш, делегациянын турар черинче чорупкан. Акы-дуңма чурттуң төлээлериниге муң-муң ленинградчылар өөрүшкүлүг байыр чедирген.

(СЭТА).

Беш чылдың кижилери

ХООЧУННАР АДЫН СЫКПАС

Тывада хоочун автотранспорт бүдүрүлгелериниң бирээзи № 1 АТБ-ниң хаалгазындан хүнүң-не чүс-чүс автомашина эртип турар. Чамдыызы рейстен ээп кээп, өскелери республикага эргежок чугула чүүк—кыыар чүүл сөортүрү-биле Саян ажып чоруптарлар.

— Хонукта чүс ажыг орук шынзылгазын бижикр-дир бис—деп, дежурный диспетчер Надежда Алексеевна Безотечество чугаалаар. — Бо дээрге чинк эвес-даа бол, кылыксанчыг ажыл чүве, Чолаачылар олут орбас болгаш оларны рейсче үлээрге дыка таарымар улус.

Ол эртен база-ла элээн каш чолаачы орук шынзылгазын алды он. Оларның аразынга Тываның сураглыг чолаачыларының бирээзи, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады Виктор Николаевич Мякишевке дужа бердим. Журналга адын салып берип чылар аразында сураглыг бригадирден каш айтырыглар сала кааптар өргалыг болдум. Бригада бодунга алган социалистиг хүлээлгезин болгаш беш чылда планныг онаалдазын бо тодарадыкчы чылда дооза бергенин ол сеткил ханып дыннатты. Ай санында-ла ол коллективтиң кежигүннери планныг даалгазын 25—30 хуу ажырып келген болгаш Совет Тываның 30 чыл болур юбилейинге алдар болдуруп, чылда кыыар чүүл сөортүр планын доозар деп хүлээнгеннер.

Мякишев диспетчерлерден ыраалакта-ла ук автобүдүрүлгеде Тываның база бир сураглыг чолаачызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Юрий Николаевич Зюзин чоргаар базып келди. Ооң Абакан кирген, автомашиназынга сес тонна хире бензин сөортүп алгаш кээп доктааганы-ла бо. Чаржып турар ийи өөнүк шала-була менди солушкан, орук-суур менди-чаагай болурун удур-дедир күзештилер. Зюзин диспетчерге чеде кылаштап кээп, оруун Балгазынче улай демдеглеп бээрин дилей-дир; бо хүннерде ында ажыл-иш бачым, кыыар чүүл чедишпейн турарын ол билир—дүргеп чедирер херек! Дүжүт дээш демиселде балгазынчыларга минута бүрүзү үнелиг болгай!

Ол далашса-даа документизин эде кылдыртып, демдегледип ап чыда, бригадазының ажыл-херээниң дугайын дыннадып четтигипкеи. Коммунистиг күш-ажылдыы деп бедик атты быжыы-биле эдилеп турар ол коллектив Совет Тываның юбилейинге уткуштур чарышка улуг чеднишкиниг болуп, амгы үеде чыллың он бир айларының планныг онаалдазын дооза бергеи. Бригада кежигүнү он чолаачы шуптузу планнарын оранчок ажыр күүседип чоруп орар. Кымдан-даа эки көргүзүгү Борис Крыщин чедип ап, ол бодунуң хуудя беш чыл планын июльда-ла бурун күүсеткенин рапорттаан. Удазаанда ындыг чеднишкинин бригадир Зюзин боду базада чедип ап, ооң чаңгыс ай орайтаап.

— Аныяк чолаачыга ынчаар эштырып каан мен харын, ынчаар шөлээлеп турган болдур мен ийин—деп, Юрий Николаевич хүлүмзүревишаан тайылбырлай-дыр.—Ажырбас он, бо чылын бүдүн чартык чылдың нормазын черле күүседир мен!

Ооң ол быжыг аазаашкынын ынаштыг дээрзин бедик көргүзүглер бадыткан турар. Эрткен сес айларда 820 тонна планның орнунга 1100 тонна чүүктү дажыглаан. Тос айларны база-ла оранчок ажыр күүсеттинген. Бригадазының кежигүннериниңдеп Петр биле Алексей Сэйгутин алышкылар, Юрий Верэилов, бүдүрүлгенин хоочуннары Георгий Прокопьевич Быков, Василий Иосифович Борозненко олар тоску беш чылдың сөөлгү айларының үлүүнде ажылдап турарлар.

— Республиканың 30 чыл оюн төлептиг уткуп турар ындыг бригадалар бисте эвээш эвес—деп, автобүдүрүлгениң директору Геннадий Матвеевич Шэмонин чугаалады — Планныг онаалдазын 2—3 ай мурнады бергеннерге Красильников, Боев, Кравцов, Петренко, Шевченко оларның бригадалары хамаарыыр. Хоочуннар черле адын сыкпайн турар, оларның төлептиг салгакчыларының өзүп орары база өөрүнчүг. Чижээ, Валерий Улановтуң комсомолчу аныяктар бригадазы бо тос айларының 120 хуу күүсеткен. Бисте шупту 20 хире чолаачы бодунуң хуузунда беш чыл планын күүсеппкен—деп, директор өөрүп демдеглээн.

Мякишев биле Зюзинниң удуртканы бригадалардан ацгыла, 1975 чылдың ноябрьның үлүүнде М. И. Чувниниңниң, В. Д. Шишкининиң, Н. Д. Ерахининиң бригадалары ажылдап турар. Чогум-на шак ындыг шудургу кижилериниң соруктут күш-ажылынын ачызында бирги автобүдүрүлге ай санында планныг онаалдазын 104—110 хуу чедир күүседип турар.

Т. СОЯН.

БЕДИК ШАҢНАЛ

Соңгу-Осетин АССР-ниң коммунистиг тургузуушкунга чедип алган чеднишкиннерин барымдаалаш, Соңгу-Осетин АССР-ниң тыргустунган хүнүнден бөзр 50 чылынга база Соңгу Осетияның Россияга эки тура-биле каттышканының 200 чыл болган оюнга таварыштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Соңгу-Осетин Автономнуг Совет Социалистиг Республиканы Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаан.

(СЭТА).

Дагжылардың чедиишкини

КЫЗЫЛ. (СЭТА-ның корр. В. ЖИЛЯКОВ). Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң дагжылары сентябрьның 26-да беш чылдың эгезинден бөзр санаарга, ийиги миллион тонна хөмүр-дашты чүдүрүп чорутканнар. Сентябрь айда бир ажылчынга онааштыр казып, тыпкан оттулар чүүлү республикада эң бедик деңнелдиг болган. Ол ам кижи бүрүзүнге-ле 184 тонна онаажып турар апарган. Коллектив пландан ажыр барык 200 мүн тонна хөмүр-дашты казып, тыпкан.

Ол хире өзүлдени чедип алырда, дагжылар ажылдың бөттүг графигин тургузуп, ону ыяк сагып турарлар. Чаа техника, эң ылаңгыя чер казар экскаваторлар база дыка дузалыг болган.

„ШЫНГА" ЧАГААЛАР

АЖЫЛЫНГА КЫЗЫМАКТАР

Аныяк болгаш хоочун, ажылга кызымак, амыдыралга үлегерлиг-даа, өскелерден хөжүдап-даа турар, кандыг малчынга ужурашпаан дээр. Бо удаада аныяк малчын өг-бүлеге таварышкаш, оларның күш-ажылчы чедиишкиннерин каксы-даа бол, таныжып артар аргаалыг болдум.

А. Б. Содунам биле К. Б. Содунам олар беш чыл бурунгаар хой малдап өгелээн. Хоочун мурлакчыларның үнелиг арга-дуржулгазын шингәдип, зооветеринария эртеминиң бөдүүн аргаларына өренмишаан, шилип алган ынак ажылынга улам-на мергежип, көргүзүглери чылдан чылче бедип келген макталдыг кижилер болду.

— Ажылга чедиишкин чайгаар келбес, салдынган сорулганы, алган социалистиг хүлээлгени күүселир дээш шудургу ажылдаарындан хамааржыр. Кол-ла чүве—чайгы семиртилгени, күсү болгаш кышкы одарладыышкынны шын организастаары, ажаалда-чемгерилгеже, кажаа турлагны таарымчалыг болдурарынче кичәәнгей салыры, тарып боозадылганы чогуур өйүнде чорудары болур — деп, Андрей Содунам чугаалап өлүрду.

— Кыжын хүр чыл ашкан, күжү семис малдың продуктулуу бедик. Оон чаш төлү-даа боткур, дүрген мандыычал болуруп ажылдың практиказы бисти улам-на бүзүретти. Малдың өзери оон чаш төлүп менди алырында-ла болгай—деп, малчынның кадайы Кара-Уруг чугаага киржи берди.

Ол аныяк өг-бүленин көргүзүглерин допчулап айтыраргa мындыг: 1971 чылда—чүс хойга онааштыр 99 хураган, хойдан-на 2600 грамм дук; 1972 чылда—102 хураган,

2500 грамм дук; 1973 чылда—115 хураган, 2700 грамм дук; 1974 чылда—120 хураган, 2700 грамм дук болган.

Содунамнарның дөрт чылда немей өстүрген нинти хураганы 1598 четкен. Ол дәәрге бүдүн беш кодан хой-дур. Колхоз бүдүрүлгезиниң планында 85 хураган кылдыр көргенинге хамаарыштыр алыр болза, олар беш чылдың онаалдазын дөрт чылда күүседипкей-лир. Ол ышкаш дук бүдүреринин беш чыл планын күүседириниң кырында келген.

Оларның кодан хою бо чылын бурүну-биле күрүнеге дужаттынган. Назыны улгатсада-даа, өзениң эки одарладыш семирткениниң шупту ортумактан өрү күштүг кылдыр хүлээп алдынган.

А. Б. Содунам биле К. Б. Содунам олар чөокта чаа 370 баш тогду хой малдап өгелээн. Чедиишкинин быжыглап, ажылының практиктиг дуржулгазын улам байытпышаан, ол аныяк өг-бүле дүүнгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга бүзүрелдиг.

А. Содунамның тускай мергежили тракторист, садыг школазын база дооскан. Кыштаанда электри-хөделдирикчини база кылып алган, чүгле чурттаар бажынында эвес, хоюпун, хураганының кажаазында безин Ильичиниң лампазы чайнап турар. Телевизору база бар.

Баян-Колда «Х Улуг хурал» колхозтуң хойжулу Андрей Содунамның хөрөөнде Хундулелдин Демдээ орден, «1973 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи» деп хөрек демдээ чайнап чоруур. «Найырал» поездизи-биле ол туристчи аян-чорукка база чоруур. Оон кадайы Кара-Уруг Москвага чедип, улус ажылагыйының чедиишкиннериниң делгелгезин көргенин эш-өөрүнге бо-ла чугаалаан олурар.

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында ажылчы чедиишкиннери дээш Содунамнарга «Москвич» автомашинаны эдлчег чокка садып алырының эргезин база тывыскан. Ол өг-бүле ам хүүзүнда машиналыг.

Д. АРАКЧАА.

ЧУРУКТА: Улуг-Хем районнуң хойжузу Андрей Байкараевич СОДУНАМ.

О. СЕДИНИҢ фотозу.

ХУРАГАН КАДАРЧЫЗЫ

Монгуш Данзын-оол өгленген дораан «Ак-Туруг» совхозтуң хоюн кадарып кирипкеш, он чылдың дургузунда мөзүлүүн, кежээзин көргүзүп келген.

Үжен харлыг кадарчы чайлаандан Кара-Сугга күзеглеп келген. Оон кадарган малы—беш чүс меринос эр хураганнар. Кадайы-биле ийилээ кадарып турарлар.

Сентябрьның он ийиде даңгаар эртен хар чагган, хураганнар кедээр шүүжүп кагды. Кадарчының чаңгыс эртенин безин көөрге, дыка-ла дүүренчиг чорду. Ак-ак меринос хураганнар тарып каан ховудува дегии-биле чоруптарга, Монгуш Данзын-оол үгүрүпле кагды.

Данзын-оол үну чиде берген, артында бир ой тонну катташтыр кедипкен болду. Бөөлдеш кадарчыны көргеш, арай чиктигзине берген мен.

Дук сыптааш, шоолуг узап шыдаваан, оон кадында суундан каткаш, үгдерей берген арбайның баштары куду халаа бергилээн. Өг чанындан бөш чүс метр черде бышкан арбайның кыдыынга Данзын-оол халып чеде бергеш, анай тепкен эзир дег, бөөлдеш тонун далбаңнадырга, хамык меринос хураганнар чиге хүн үнер чүктүве корну бергеш, таваар оттап чоруп кагдылар. Меринос хой дайгы билбес, оларны хойзуп өөредип аар чүве бооп-тур ийин моң.

Бир меринос хураган шагар-оттту дескиндир халыгылап, үскүленип туруп-туруп, сыр өскээр маңнап кагды. Мен оон бажы тений берген деп бодадым. Геологтарның чер иштинден үндүр казып каан кызыл мортуунга келгеш, хоюп ыңай болду. Оон кызыл-хараган дөзүнге келгеш, былдай дүшкеш, бир тайды-даа.

Бир көөрүмге, Монгуш Данзын-оол холунда хачы тудуп алган маңнап кел чор. Чүведен хоюп маңнап-ла турар меринос хураганны тутчуп бердим.

Монгуш Данзын-оол ол дыдыраш ак хураганның караан дуглай берген дүктөрни кончуг камныг дөзүнден кыргып каапты. Демин чаа-ла ушбаш чок маңнап турган хураганның кылыы частып, эзиниң адыжын чылгагылаар болду. Чүвениң ужурун ам-на билип кааптым. Сырый дүк караан дуй үнүп кэзрге, караа шокараңнааш апаар, шагаръот безин көргеш, ону дайзыны кылдыр санап, үскүлеп турар апаар ышкажыл.

— Хураган бүрүзүнүң караан халыптай үнгөн дүктерин таарары кончуг нарын ажыл —деп, Монгуш Данзын-оол бир адыш хоюг дүктү меңзэ көргүстү.

Монгуш Данзын-оол ак хураганны салыптарга, шывык кудуруун солуш кылгаш, өөрүнүң аразынче маңнап кире берди. Хар-хыраа дүжүпкен черге дешкилээн хураганның истери сорбуланып чыдып калды.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

Аныяктарга үлегерлиг

Ф. М. Кудрявцевтиң хары ам алданнай берген, ынчалза-даа аныяксыг хевээр. Шыырак боттуг, ажылга чүткүлдүг ол кижи мал чеми белеткээр комсомолчу бригаданың звено удуртукчузунда макталдыг ажылдап турар.

Феофан Михеевичиниң эрткен чымыштыг оруунче хая көрүптээл. Каа-Хем районда «Тиилелге» колхозтуң хову бригадиринге үр чылда үре-түңнелдиг ажылдааш, 1960 чылда Куш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаткан. Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый делгелгезинге ол каш удаа чораан.

Ф. М. Кудрявцевти тудуг бригадиринге, быззаңчыга, тракториске — кандыг-даа ажылга томуйлаарга, оон кажан-даа ойталаваан, бергезинден далдаравaан, бердинген үүле-хереги кеззэде ак сеткилдиг боттандырып келген.

Тоску беш чылдың эрткен үш чылдарының часкы хову ажылынга трактористеп турда, Феон Михеевичиниң көргүзүглери мындыг болган: 1971 чылда — 1100, 1972 чылда — 1247, 1973 чылда —1400 гектарны ажылдап кылган. Оон ажылы частан чайже, күстен кышче улажы бээр. Дүжүт ажаалдазынга, кыштагларже мал чемнери сөөртүрүнге-даа үргүлчү мактаттырып келгеи.

С. КЕНДЕН.

Хоочун механизатор

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырында О. Б. Чорбааны танывас кижи Улуг-Хем районда ховар, харын-даа Тывада сурагжаан хоочун механизаторларның бирээзи. 1940 чылдан бээр тракторист, ынчаардагы «Злегес», амгы Тока аттыг совхозтуң болгаш тараалаң Таңдының шөлдеринге ажылдап чораан.

Оюн Баазанович аныяандан-на техникага хандыншылдыг, өөредилгеге кызымак кижи. Иркутскиниң механизация училищезинге баргаш, оон бир чыл хуусаалыг курузун чедиишкинниг дооскан.

Шагаан-Арыгның, ынчаардагы машина-трактор станциязының баштайгы трактористериниң бирээзи О. Б. Чорбаа күш-ажылчы 32 чылының дургузунда чеже гектар шөлду ажылдап кылбаан, чеже буянныг үүле-хереги бүдүрбээн дээр.

Беш чылдың тодарадыкчы чылында калбарган социалистиг чарышка киришкеш, Оюн Баазанович часкы болгаш чайгы хову ажылдарынга, амгы дүжүт ажаалдазынгаа-даа мактадып, алган хүлээлгезин үргүлчү ажыр күүседип турар.

О. Б. Чорбаа дүжүт ажаалдазының эгелээн баштайгы хүннеринде, СК-4 комбайнбиле 80 ажыг гектарның тараазын тавычалай кестирген. Ажылдың бүдүнгүрү, эки шынары дээш, дүүнгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа бедик көргүзүглүг болур дээш шудургу ажылдавышаан.

А. ТУГАРЖАП.

«Тыва кобальт» комбинаттың кол лабораториязының коллективи бүдүрүлгеде калбарган социалистиг чарышка тиилекчилерниң бирээзи болган. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Серафима Тоспанга удурткан ол коллектив бо чылдың сес айларының бүдүрүлге планын ажыр күүседип турар.

Комсомолчу кыс онаашкан ажылынга мергежилдиг болбушаан, Хову-Аксы суур Совединиң депутады хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип турар.

ЧУРУКТА: лаборант Серафима Тоспан.

А. ОЧУР-ООЛДУҢ фотозу.

ЧАГЫДАР-ДАА УЖУРУМ ОЛ

Өөреникчи уруг-дарыым
Өөренгеш келе сал-ла;
— Почтавыс келди бе?—деп,
Бо-ла менден айтырарлар.
Чагылгалар хөй-ле болза,
Сагыш-сеткил хөглүг болур.
Сонуургаан-на чүүлүвүстү
Солун номчаш билир аар бис.
Шыны херек чажырбас мен.
«Шынным» чокта шыдавас мен.
Чаа чылдың солуннарын
Чагыдар-даа ужурум ол.

О. ЧАҢ-ООЛ.

Бөдүүн иштиң кижилери

ЧӘӘРБИ БЕШ ЧЫЛДА

Чалын-Шөлге 1949 чылда «Совет Тыва» колхоз үндезилеттингениниң эгелээш, анаа ажыттынган эге школаның повары болуп келген Л. Ш. Дүпчүнүң танывас кижи Тожу районда ховар. Ол школа 1961 чылда сес чылдың, 1967 чылда ортумак школа кылдыр чаартынган, а колхоз өскө ажылагыйлар-биле каттышкаш, «Тоора-Хем» совхоз кылыр бижигын, хөгжөөн.

Алыр-Кежигни улам-на калбартып чаагайжыдарыга киришкен тудугжулар, ол суурның амгы чурттакчылары болгаш аныяк-өскен, ылангыя ол школаны доосканнар болгаш амгы өөреникчилер коммунист хоочун повар Лидия Шимитовнаны бо-ла мактаан турганнар.

Ажылдаарынга, өөренирингe, чурттап амыдыраарынга кижиге кол хереглелдериниң бирээзи —амданныг, бедик хоолулуг чем болуру биллингир. Ажылынга мергежиллиг болгаш бот-харыысалгалыг, кижилерни хүндүлеп көөр, биче чаштарга эвилен—Лидия Шимитовнаның үнелиг бүдүш-шынарын допчуларга ыдыг.

Т. КОЛ.

ЭҢ ЭКИ КИНОМЕХАНИК

Кандыг-даа ажылдың чедиишкиниг болуру аңаа баш бурунгаар хынамчалыг белеткелген чүгүла хамааржыры хоочун киномеханик К. С. Ондар бо-ла чугаалаар. Болунуң ажылынга хамаарыштыр ол мынча дээр:

— Кинону көскү, үнүн тола, үзүктелиишкин чокка үндүрер дизе, оны эгелээр ырак бетинде келгеш: аппаратын аштап, үзеп, эрнилдерин дыңзыдып алыр; баш бурунгаар чарлаттынган кино ленталарын хынаап, дараалаштыр айлап салыр; үндүрүүшкүн үезинде шаптыктазашкын болбас кылдыр будканың иштин чурумчудар. Шак ындыг болүүк негелделерни чамдык механиктериниң сагыварындан «сымыраныр» азы аай, делир баштаныр, үзүктелир чоруктар бо-ла болгулаар.

Чөөн-Хемчик районуну Чыраа-Бажында киномеханик Кызыл Сандакович ол ажылында ам 22 чыл болган. Бо аразында ол чеже кинону чонунга бараадлатпаан дээр, «Эң эки киномеханик» деп белик атты ол чедип алган.

Коммунист механик онаашкан ажылынга ак сеткилдиг, бердинген планын ай, квартал санында 130—135 хуу күүсеттиишаан, хөй-нинти ажылында идепкейлиг киржип турар.

Д. ШАКТАР.

ФЕРМАГА ШЕФ

Ийи-Тал сес чыл школазының башкылар коллективи, «Улуг-Хая» совхозтуң ол салбырының контора ажылдакчылары мында фермага шеф организастаан. Хоочун башкы, салбырда парторганизация секретары Оюн Акыска удурткан шефчилер улуг үүле-хереги бүдүргеп.

Делгем инек кажаазының болгаш улуг бызаа кажаазының иштин коптаргаш, хамык өдекти шуптузун үндүрүп арыглаан. Бо ажылга В. Бичеоол, С. Серемма, С. Быстаноол ышкаш үлегерлиг ажылдаан, өскелерге организакчы эштерни демдеглээри өөрүнчүг.

И. ДАРТАЙ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

Кидис-оол Торлукович Маадының хой малдап үзүктел чок ажылдаан стажы Совет Тываның 30 чыл юбилейи-биле чажыт. 1944 чылдан бээр эрткен үеним дургузунда хоочун хойжу, коммунист К. Маады төрээн совхозунга хөй-хөй хураганнарны өстүрүп берип, чуртка эки шынарлыг эзт, дүк бээр чаагай хереткиң идепкейлиг киржикчизи болуп келген. Оон кызымаккай күш-ажылын Төрээн чурт бедии-биле үнелеп, Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени болгаш Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаан.

«Кара-Хаак» совхозтуң дирекциязы болгаш ажыл-ишчилери хоочун хойжу Кидис-оол Маадыга Совет Тываның кел чыдар байырлалы-биле эң эки кадыкшылды, ажыл-ишке чедиишкинни күзеп, байыр чедирген. Тоску беш чылдың тодарадыкчы дөртку чылында Кидис-оол Торлукович төрүүр чүс хойдан 97 хураганны, бир баш хойга онааштыр 3,2 килограмм дукту ап, чедиишкинниг ажылдаан. Бо дәәрге хоочун малчынның Совет Тываның 30 чылының юбилейинге белээ-дир.

ЧУРУКТА: хойжу коммунист К. Т. МААДЫ.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

ӨӨРҮП ТУР БИС

Кызылда садыг кооператив үчилишезинин сургуулдары 100 ажыг кижи беш чылдың тодарадыкчы—1974 чылының дүжүдүн ажаажын. Таңды районда ССРЭ-нин 50 чылы аттыг совхозта ажылдап тур бис. Дүжүт ажаап алыышкынга идепкейлиг киржири дээрге, Совет Тываның 30 чылының юбилейинге күш-ажылчы белек деп, бистериң кижи бүрүзү эки билир. Ынчангаш маңгаа келгенивистиң баштайгы хүнеринден-ле күжениишкинниг ажылдап эгелээн бис.

Амгы үеде калбак, делгем Межегейниң шөлдеринде дүжүттү ажаап алыры соөлүүреп турар. Совхозтуң тура соруктуг ажыл-ишчилеринге дузалажып, бичии-даа бол үлүг-хуувустуң чаагай үүледе киришкеннинге өөрүп тур бис. Бистерден комбайнда болгаш шаңга быжыглатканнардан ангыда 85 кижи картофель сорттаарындa ажылдап турар. Хүнде бир кижи 420 килограмм картофельди сорттаар сорулгалыг. Бистериң кижи бүрүзү хүн нормазын ажыр күүседир дээш аразында чарыштыг ажылдап келген.

В. САРЫГЛАР.

ЧАА САДИК

«Тиилелге» совхоз Таңдының улуг ажыл-агыйларының бирээзи. Совхозтуң төп суурунуң болгаш чурттакчылыг өскө-даа черлериниң чоңу чыл бүрүде немежип турар. Оон төөв—Кур-чер суурга чеде берген кижи ийи кавт бажыңны эскерип қаар. Ол дәәрге чоокта чаа ажыттынган уруглар сады-дыр. Суурда янзы-бүрү мергежилдиг чурттакчыларның уруглары ол садикте хаара туттунган. Бирээзинде-ле 20 ажыг уруглар бар 4 бөлүк түс бүрү ажыл планныг, аразында чарыштыг. Бөлүк бүрүзүнде — курсулаанда малчынкар уруглары.

Уруглар сады орун-өөжек, эт-сеп, ойнаарактар, аяк-сава-биле четче хандыртынган. Ында кижизидикчи башкылар Зоя Кротова, Лариса Монгуш, Ооржак Төгүс олар келир үеним аныяк салгалын бүгү талалыг, эки кижизидер дээш билиин, күжүн харманнаймайн ажылдап турарлар. Уруглар садының эмчизи Вера Очур бичии чаштарның кадыынче, оларның турар черинің арыг-шевер байдалынче улуг кичәәнгейни салып, шудургу ажылдап келген.

С. СААЯ.

ЭҢ ЭКИ КИНОМЕХАНИК

Кандыг-даа ажылдың чедиишкиниг болуру аңаа баш бурунгаар хынамчалыг белеткелген чүгүла хамааржыры хоочун киномеханик К. С. Ондар бо-ла чугаалаар. Болунуң ажылынга хамаарыштыр ол мынча дээр:

— Кинону көскү, үнүн тола, үзүктелиишкин чокка үндүрер дизе, оны эгелээр ырак бетинде келгеш: аппаратын аштап, үзеп, эрнилдерин дыңзыдып алыр; баш бурунгаар чарлаттынган кино ленталарын хынаап, дараалаштыр айлап салыр; үндүрүүшкүн үезинде шаптыктазашкын болбас кылдыр будканың иштин чурумчудар. Шак ындыг болүүк негелделерни чамдык механиктериниң сагыварындан «сымыраныр» азы аай, делир баштаныр, үзүктелир чоруктар бо-ла болгулаар.

Чөөн-Хемчик районуну Чыраа-Бажында киномеханик Кызыл Сандакович ол ажылында ам 22 чыл болган. Бо аразында ол чеже кинону чонунга бараадлатпаан дээр, «Эң эки киномеханик» деп белик атты ол чедип алган.

Коммунист механик онаашкан ажылынга ак сеткилдиг, бердинген планын ай, квартал санында 130—135 хуу күүсеттиишаан, хөй-нинти ажылында идепкейлиг киржип турар.

Д. ШАКТАР.

ЧАГААЛАРДАН ОДУРУГЛАР

Бин-Хем районда «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының хөрөөженнер чөвүлели ийитиниң малынга быжыг чемсуур дээш 17 кижилиг звенону тургускан. Звено чоокта чаа 7000 моондак будук-бүрүнү белеткеп дуржаган. Мал чемниң белеткелинге улуг назылыг Хаңды Сүрүң Сүржей угбай, Салчак Барынмаа, Сара Маады олар идепкейлиг ажылдааннар.

Бо хүннерде хөрөөженнер чөвүлели 7 кижи составтыг звенону малчыннар бажыңнары малгэштап, чугайлаарында быжыглаан.

С. МАТПА.

Улуг-Хем районуң Ак-Туруг ортумак школазының өөреникчилери, башкылары болгаш ажылчыннары эрткен суббота, воскресеньеде «Ак-Туруг» совхозтуң 4 гектар картофелин казып бергеннер. Картофельдиң үнүжү чазгай, интизибиле гектардан 6 тонна болган.

К. КОМБУ.

Ол-ла районда «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажының Коъш-Талда одурткан картофелин эрткен дыштанып хүнерде совхозтуң топ конторазының болгаш Көк-Чыраа көдээ Советиниң коллективтери шефтеп каскан. Шефчилер ийи хүн 6 гектардан 6 тонна картофельди казып шыгжаан.

О. ТАВАА.

Шынар—кол чүүл

ХЛЕБ ЧИРТИНГИР БОЛЗУН ДЭЭШ

Республиканың хлеб бүдүрүлгелеринде продукцияның шынары дээш демисел ам-даа кошкак болуп артпышаан. Хлебтин даштыкы хевири багай дээш магазиннерге садып алыкчыларның талазындан хомудалдарны бо-ла дыннап болур. Ол талазы-биле республиканың 2 улуг заводун хынап көргени бадыткаан.

Кызылдың хлеб заводунга хынаан продукциянын 33 хуузу стандарттың негелделеринге дүүшпээн. Оон чылдагааны хлебтин болгаш хлеб-булка кылыгларының ажыткызының эрткени, ол талазы-биле дүрүмнү сагыварыны болур. Ак-Довуракты хлеб заводунга хынаан бүгү продукцияны чиг база даштыы хевири ГОСТ-тун негелделеринге дүүшпээн. Ол хоорайның чурттакчылары боттары безин магазиннерден садып алган хлевинин амданы ажыг, дашты каштагар ак, ишти быштаан чиг далган олчаан боорун. кырында карты хоорлу бергенин бо-ла эскерип турар.

Хлебтин багай шынарлыы ында хемчээр техниканы канчаар ажыглап турарындан база хамааржыр. Хынала үезинде Кызылдың хлеб заводунда оларнын 82, а Ак-Довуракта 100 хуузу ажыглаарынга таарымча чок болган. Бүдүрүлгелерниң администрацияларынга ол четпестерни доп-дораан чайладырының талазы-биле хуусаа берген турган. Оон бээр чартык чыл эрте берген, катап хынала чорударга, оларның кайызында-даа продукцияның шынарын экижидер талазы-биле барык-ла чүү-даа кылдынмааны илерээн.

Кызылдың хлеб заводунга кылган хыналдага кирген продукцияның 83 хуузу чиг, ажыг болгаш дензи аайы-биле стандарттың негелделерин хандырып шыдаваан. Хемчээр техниканың байдалы мурнундаагызындан бичии экижээн болза-даа, ол дериглерниң 13 хуузу ажыглаарынга таарышпас болган. Оларга белен хлеб дензилээр шак ышкаш төгерик санныг дензи, хлеб быжырар печкаларда температура хемчээр херексел дээн чергелиг чугула күүлдер хамааржып турар.

Печкаларда бусталдырар, шыгыдар дерилге чок, хлеб амданы экижидер суттүг ажыг сарыг-суун база ажыглавайн турар. Бүдүрүлгенин удуртукчулары хлебтин дүрген кадыычал, углуучал болбазынга оон ажыктыын эки билир хирезинде, чартык чыл дургузунда чүгле 19 тонна ындыг сарыг-сугну ажыглааны өлдеп. А ол үенин дургузунда оон кожазы —хоорайның сүт заводу 676 тонна ындыг продуктуну канализацияже төп бадырышкан болуп турар.

Ол ышкаш мында ассортимент талазы-биле план база күүсеттинмээн. Хлебтин 8 аңгы хевириниң чүгле 5-ин, 28 булка кылыгларының 17-зин, төгерик далганның дөрт хевириниң чангызын бүдүрүп үндүрүп турар.

Ак-Довуракты хлеб заводунда продукция шынары өлөөн экижээн-даа болза, катап хынап турар үеде кылыгларның 33 хуузу чиг болгаш дензизи таарышпас болган. Бо бүдүрүлгеде продукцияның шынарының байдалы деп-деске эвес болуп турары четпес. Хемчээр техника мынчага дээр күрүне хыналдазын эртпээн хевээр. Далган ажыдарда сүт хемчээр бачоктар бар турбуже ону ажыглаар кылдыр тургузуп албаан, печкаларда бусталдырар дерилгелер чок, хереглекчилерге эки дээн шынарлыг хлебти бербейн турар хевээр.

Хлебти аная тускайлаваан машиналарда сөөртүп, улус кырлаар черлерде, брезентилерде салып алган дажыглап турар таварылгалар эвээш эвес. Чаа быжырган хлеб кылыгларын чуурап, ыйылдырып, чаа бастырып турар. Ак-Довуракта хлебтин болгаш булка кылыгларының ассортиментизи база эвээш.

Ол бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, партия болгаш профэвилел организациялары, улусчу контролёрлар план, хүлээлге күүселдезинден аңгыда, продукцияның шынарын экижидер дээш демиселин күштелдиреринче кичәәнгей салыры чугула.

А. МИРОНОВА,

стандарттар, хемчээр техника талазы-биле күрнадзорнуң Тыва лабораториязында инженер.

„ШЫНГА" харыы

АЙ ТӨНЧҮЗҮНДЕ ДООЗАР

«Мергелдейге чагаа» деп эгелиг шүгүмчүлел август 4-түң солунунга парлаттынган. Мөнгүн-Тайга районнуң төвүнде чунар-бажың үргүлчү үрелип, ажыглал чок турарын ында бижээн.

Ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының оралакчысы В. Суге-Маадырның биске дыңнатканы:

Четпестерни автор шын тып илереткен. Суурнуң чаа туттунган чунар-бажыңының чамдык дерилгелерин төлевиледен хажыдыышкыныг кылганы илерээн. Маная септелге-тудуг участогунуң начальниги А. Тойбухаа болгаш ниитизибиле тудуг ажылын удуртуп турган коммунал ажыл-агый конторазының начальниги Г. Иргит олар буруулуг.

Райкүүскомнуң талазындан четпестерни дарыы чайладырының хемчегдерин алган. Ниитиниң чунар-бажының сентябрь төнчүзүнде ажыглалче киирерин планнаан турар.

ЧИМИСТИГ САД

Республикада лесничестволар сөолгу үеде чимистиг сад өстүреринче сагыш салып турар апарганы өөрүнчүг. Ындыг организацияларның бирээзинге Чербиниң лесничество коллективи хамааржыр. Коллектив бо чылын садтың чимистиг үнүштерин байлакшыдар сорудга-биле хөй дөс кызырак-катты, яблоняны, сливаны, вишняны немей олурткан.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) Н. Седен биле Г. Севек ранетка ажаалдазының үезинде.

Садтың агроному Анна Афанасьевна Балязинаның удуртулгазы-биле садчылар мурнунда тарын өстүргени малинадан 800 кг, викториядан 3 тонна, инек-караандан 4 тонна, ранеткадан 1 тонна, чыжырганадан 500 кг дүжүдүн ажаап ап, күрүнеге дужааган. Ранетканың ажаап алышкыны үргүлчүлеп турар.

— Эрткен чылын викториядан 6—7 тоннаның дүжүдүн алдывыс. Бо чылын оон ийи, үш тоннаны чедир албайн бардывыс. Соок суг-биле суггарыштарга изиг хүн база чугула апаар. Бойдустуң бо берге байдалының үржүү эрткен чылдаазындан эвээш дүжүттү бергени таварылга эвес дээрзин бис карак-биле көрүп, бүүрүтүрдүвүс. Чаашкынадып чаштырып суггарар үш трактор, бок үнүштер аштаар бир «Як» деп трактор ДТ-75 деп ийи тракторлуг механизаторларның, чимис ажаакчыларының кандаашкынга удур шудургу демиселиндеп 40 центнер ажыг катты чыып алыр аргалыг болдувус. А чүүл-бүрү культуралардан 30 тоннаны чыып белеткээри көрдүүп турар — деп, ол чугаалады.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) С. Саая, О. Күнчүнмей, Т. Багай-Уруг чыгган ранетказын арыглап турары.

Кат-чимис ажаап турар садта бир бригаданы тургускаш, ону үш звено кылдыр үскен. Чимис ажаап алышкынында Нина Седенге удуртқан комсомолчу-аныяктар звенозу бо хүннерде ранетка ажаалдазында бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, звеноларның мурнуку одуруунда чоруп турар.

Чимистиг садтың бо чылгы нинти дүжүдүн агроном Анна Афанасьевнадан айтырып, сонуургадывыс.

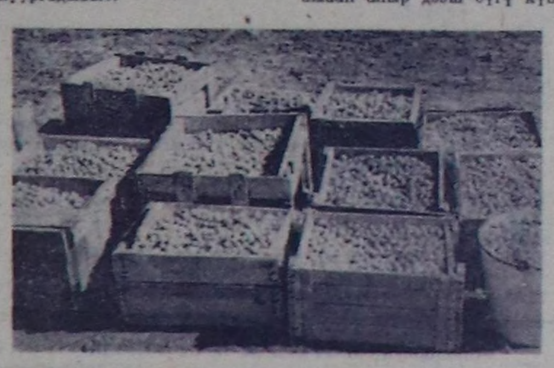

ЧУРУКТА: күрүнеге дужаары-биле савалаан чаа дүжүттүң ранетказы.

— Агаар-бойдустуң байдалы бо чылын берге болганындан эрткен чылдыындан дүжүт эвээш болуп тур. Кат-чимис аймаа хөй суг, чылыг хереглээри билдингир болгай. Ынчалза-даа часкы, чайгы ажаалданы күштелдирип тургаш, эвээш эвес дүжүттү өсныаар мөөнүзүн.

Черби лесничествозу үлетпүрге болгаш чурттакчы чонга садар кылдыр өстүрүп турар чимис продуктуларын моон сонгаар калбартыр сорулганы салган ажылдап турар.

А. СОДУНАМ.

Авторнуң фотолары.

МАЛЬЦЕВЧИ ДҮЖҮТ

КУРГАН. (СЭТА-ның корр. Н. Стяжкин). Областың сонгу чүгүнде эң-не тараалаң Шадринское районунуң тараажылары күрүнеге пландан ажыр тараа садарын үргүлчүлеп турар. Районнуң колхозтары болгаш совхозтары тараа шыгжамырларынче чартык миллион центнер кызыл-тасты, арбайны, суланы, чочак-тарааны үдүрүп чорутканнар.

Шадринское район — улусчу эртемден, Бүгү-эвилелдиң Көдээ ажыл-агый Эртемнериниң Ленин аттыг Академиязының хүндүлүг академиги, колхозчу тараажы Т. С. Мальцевтиң төрээн чери. Чазын чажып, тарыр тараалларны өстүрер талазы-биле ооң сүмелерин ажыглавышаан, тараажылар чүс мун тектарның бирээзинден-не бо кандаашкынныг сезонда безин 20-20 центнер тарааны ажаап ап шыдаанар.

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

ПОЛИТБЮРОНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

РИМ. (СЭТА). Израильдиң Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюрозу Рабин Перкстиң чазаының катап дайынзырак үүлгедиглер кылып турарының айыылдыынга хамаарыштыр сагындырыг кылган.

Чоокку Чөөн чүкке тайбыңны черле тургузуп болур, ындыг-даа болза 1967 чылда эжеледкен бүгү араб девискээрлерден израиль шериглерни үндүрери. Чоокку Чөөн чүктүң бүгү күрүнелериниң тускайлаң болгаш бүдүн девискээрлиг догуннаар эргезин хүлээп көөрү. Палестинаның араб улузунуң национал эргелерин хүндүлээри ацаа эргежок чугула деп, ИКП ТК-ның Политбюрозунуң үндүргеи медеглелинде демдеглээн.

Премьер-министр Рабиниң Вашингтонга чорааныың соонда Чоокку Чөөн чүкте дүшкүүрлүг байдал улам күштелген. Америк боо-чепсекти шуудуп бээрин, акша-хөреңги-биле дуза чедирерин Рабиниң чазаанга аазааны тайбыңның перспективаларын быжыглаар, Израильдиң айыл чок чоруун хандырар арганы бербейн турар. Олар чүгле чазактың иштинде «күш дөгээр» политиканы чарлап, дайынзырак бөлүктериниң туруштарын быжыглап турар деп, медеглелде айыткан.

Кол Ассамблеяның XXIX сессиязының Палестина айтырыын чугаалажыры-биле тускай айтырыг кылдыр тургузар деп, КНО-нуң шиитпирлээнин чогумчалыг базым кылдыр, Политбюро үнелээн. Ол шиитпир Женеваның тайбың конференциязына Палестинаның хосталга организациязын киириштиреринге дуза чедирер.

Америк үлетпүр ээзиниң бодалы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-та салдарлыг үлетпүр ээлериниң национал ассоциациязының президентизи Э. Кенна совет-америк садыг-экономика харылзааларын улам экижидип, калбартырын күзеп турарын чугаалаан. Америк үлетпүр ээлери Совет Эвилели-биле садыг-үлетпүр харылзааларын калбартырынга сонуургалдыг деп, Нью-Йоркка болган парлалга конференциязынга Э. Кенна медеглээн. Үлетпүр ээлериниң национал ассоциациязы совет-америк садыгдажыышкынны улам калбартырының оруунда шаптыктарны чайладыр садыг реформазының дугайында хөйлү төлевилелин эң дүрген хүлээп алыры дээш туржуп турар деп, Э. Кенна чугаалаан.

НАЙЫРАЛЧЫ, АКЫ-ДУҢМА ХАРЫЛЗААНЫҢ АЯН-ЧОРУУ

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Янош Кадарга баштатқан Венгр Улус Республиканың партия-чазак делегациязының Москвага албан хуузында найыралдыг аян-чоруун кылып келгенинче делегей парлалгазы улуг кичээнгей салып турар.

Сентябрь 25-те Кремльдиң Улуг ордузунга болган дүштеки шайлалгага СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң болгаш ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадарның чугааларын делегей парлалгазы тодаргай тайылбырлап, ол чугаалар Совет Эвилели биле Венгр Улус Республиканың аразында акы-дуңма найыралдың, сырый кады ажылдажылганың улам быжыгып турарының тодаргай илерели бооп турар деп чүвени демдеглеп турар.

БУДАПЕШТ. Венгр парлалга ВУР-нуң партия-чазак делегациязын Москвага чүректиң ханызындан чылыг өөрүшкү, байырлалдыг хүлээп алганын демдеглээн.

Венгр-совет чугаалажыышкыннар акы-дуңма нэйыралдыг, чүректиң ханызындан болгаш бүрүн билчиишкинниг эгелээн. ВСАП биле СЭКП-ниң, ВУР биле ССРЭ-ниң аразында найырал харылзааларының болгаш кады ажылдажылганың чедиишкинниг хөгжүп турарынга сеткил ханыышкын ол чугаалажыышкыннарга илергейлеттинген деп, парлалга демдеглээн. Ол кады ажылдажылгага Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның улустарының эчис сорулгалары, национал эрге-ажыктары дески дүүштүр каттыжып турар. Ийи чурттуң аразында политиктиг харылзаалар, социализмниң, национал хамаарышпас чоруктуң болгаш тайбыңның идеялары дээш демиселге, империализмге удур демиселге сырый кады ажылдажылга улуг ужур-дузалыг деп, «Непсабадшаг» солун мурнуку үүлүнге айыткан.

Акы-дуңма Венгрия Л. И. Брежневтиң болгаш Я. Кадарның чугаалары-биле улуг сонуургалдыг танышкан. Совет-венгр найыралдың, кады ажылдажылганың чечектелип, быжыгып турарының дугайында, венгр коммунистерни, венгр улусту совет кижилерниң, СЭКП-ниң ёзулуг өңнүктери деп үнелеп турарының, оларның кады эртикен оруктуунуң, бөгүн чаагай ажыл-херектериниң болгаш келир үеде кады боттандырар ниити планнарлыының дугайында эш Л. И. Брежневтиң чугаалаан сөстерин парлалга онзалап демдеглээн.

Эш Я. Кадар акы-дуңма Совет Эвилелинге бүгү венгр улустуң сагыш-сеткилин чэйынаанчак илергейлээш, бистиң чурттарывыстың—Венгр Улус Республика биле Совет Эвилелиниң интернационалчы чаңгыс эви, акы-дуңмалышкы кады ажылдажылгазы—ВСАП биле Венгрияның улузунга кижи үнелеп четпес күштүг сорук киирикчи бооп турар деп демдеглээн. Ооң чугаазын венгр коммунистер, бүгү венгр ажылчы чоннар чүректиң ханызындан үнелеп детиээн.

ВАРШАВА. «Совет Эвилели Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының интернационалчы политиказын бедии-биле үнелеп турар», «Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының сырый кады ажылдажылгазының делегейге ужур-дузазы», «Тайбыңны быжыглаары дээш демисел үзүктелбес ужурлуг» деп эгелерлиг кылдыр Польшаның бүгү солуннары венгр партия-чазак делегациязынга алдар болдурган дүштеки шайлалгага СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазын делгереңгей тайылбырлыг парлап үндүрген.

ПКАП ТК-ның органы «Трибуна люду» солун ССРЭ биле Венгрияның аразында үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың дугайында эш Л. И. Брежневтиң чугаалаан сөстерин онзалап парлааш, Совет Эвилели болгаш СЭКП венгр коммунистер-биле, венгр улус-биле дайынчы, шылгаттынган эвилелин үнелеп турар деп демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары совет-америк харылзааларның экижииринче угланы бергенин бедии-биле үнелээн деп, солун демдеглээн.

(СЭТА).

Маадырлыг ужудуушкунга алдар кылдыр

ХЬЮСТОН. (СЭТА-ның тускай корр.). Ванкуверниң (Вашингтон штат) хөй-ниитизи келир чылын ийи юбилейни—боттарының хоорайының 150 чылын болгаш совет ужудукчуларның маадырлыг экипажы В. Чкаловтуң, Г. Байдуковтуң болгаш А. Беляковтуң Ванкуверге барып хонупканының 38 чылын демдеглээринге белеткенип турарлар. Совет ужудукчулар АНТ-25 самолет-биле Сонгу полюсту таварты Каттышкан Штаттарга чедир каяа-даа хонмайн, төөгүде бирле дугаарында ужудуп четкеннер.

Ванкуверниң чурттакчылары ол төөгүлүг болуушкунга алдар кылдыр АНТ-25-тиң алдан шак дургузунда ушкаш, барып хонупкан черинге монумент-турускаалды тургузар деп шиитпирлээн.

Ол хоорайның эрге-чагырга черлериниң чалаанын ёзугаар Ванкуверге ССРЭ-ниң космонавтылары А. В. Филипченко биле Н. Н. Рукавишников олар барып чорааннар. Ванкувержилер оларга АНТ-25-тиң хонупкан черин, самолёттуң болгаш совет ужудукчуларның чуруктарын, ол үеним солуннарының кадагалаттынын чыдар музейин көргүзүп, турускаалдың төлевилелин оларның-биле чугаалашкан.

БАЙЫРЛААЛГА БЕЛЕТКЕЛ

Сөөлгү беш чыл иштинде Котбус хоорайга инженер институдундан, тудуг школазындан, ийи профессионал училищелериндеп, педагогика институдундан, ийи ортумак школадан, уруглар садтарынга кижизидикчилер белеткээр училищеден болгаш 3500 өөреникчи турар ийи общежитиеден улуг өөредилге комплекизи тургустунган. Оон аңгыда ол комплекске спорт залдары, бөлгүмнер бажыңнары, столовая, кафе, ресторан база кирип турар. Чоокта чаа библиотеканың болгаш лекция залының тудуу база доозулган. Сугга эштир чер бассейнниниң, информация төвүнүң тудуу доостур чыгаан. ГДР-ниң 25 чылынга чедир ол өөредилге комплекизин хоорайга байырлалдыг ёзулал-биле дамчыдып бээр. Ол бүгүнү элээн каш будурүлгелериниң акша-хөреңгизи-биле тудуп турғускан.

ЧУРУКТА: Котбуста Карл Маркс аттыг кудумчу. Ында чаа өөредилге комплекизиниң бажыңнары туттунган.

ЦВ—ПМА-ның фотозу.

Планетаның кадыын камгалаарының эрге-ажыктарынга дүүштүр

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Төлээлекчилер палатазының даштыкы херектер талазы-биле комиссиязы агаар байдалын өскертириниң техниктиг чепсек-херекселлерин дайын сорулгаларынга ажыглаарын хоруур дугайында делегей керээзин чарарынга холбашкан айтырыгларның талазы-биле дыңнадыгларны чугаалашкан.

Аңаа хамаарыштыр бо чылдың июльда дээди деңгелге Москвага болган ужуражышкынның үезинде ат салгаш талааларның кады кылган совет-америк медеглели улуг ужур-дузалыг деп, АКШ-ның чепсегленнишкинни дүжүрер болгаш чепсегленнишкинни контрольдаар агентилелиниң директору Т. Дэвис демдеглээн. Ол медеглелде дайынзырак сорулгалыы-биле бойдуска салдар чедиреринниң чепсек-херекселлерин ажыглаар айыылды чайладырынче угланган эң дээштиг хемчеглерни алырынче кыйгырыг бар болгаш ол хемчеглерни алырын күүседнриче угланган базымнар кылырын ийи чурттуң чугаалажыр күзелдин «эң күзенчиг үүле бүдүрериниче угланыышкын бооп турар» деп, Дэвис медеглээн.

Совет Эвилели ол айтырыгны чугаалажын эгелээрин КНО-нуң Кол Ассамблеязынга санаалдаан дээрзин ол база демдеглээн. ССРЭ «ол айтырыгны делегей шуулганынга тургузуп, делегейниң айыыл чок, кижилериниң чаагай чоруун болгаш кадыын хандырарының эрге-ажыктарынга таарышпас, дайынзырак өске-даа сорулгалыы-биле делегей бойдузунга салдар чедирерин хоруурунуң хемчеглерин алырынче кыйгырган деп, ол чугаалаан.

Агаар байдалын кылымал чепсек-херекселлер-биле өскертирин чаа арга кылдыр ажыглай бээр болза, кижи төрелгетенге шынап-ла ондактыг болган туруп болур деп, дыңнадыгларны чугаалажырынга саңал бергеи, конгресс кежигүнү Г. Гьюд айыткан. Мурнуу Вьетнамга патриотчу күштериниң контрольдап турган девискээрлериниге агаар байдалын өскертир талазы-биле ажылдарга пентагон 1967—1972 чылларда 21 миллион ажыг долларны чарыгдаан. Ооң политиказын Г. Гьюд шыңгыы шүүмчүлээн.

Агаар байдалын өскертир талазы-биле эртем ажылдарының америк системазын сайгарын чугаалажырынче болгаш аңаа киржириндеп шериг эргелин чайладырынче Гьюд кыйгырган.

Моолдуң ыяш ажыл-агыйы

УЛАН-БАТОР. (СЭТА-ның корр.). Моол чүгле кыдыг-кызыгаар чок хөвү-шөлдериниң болгаш даглар чурту эвес. Ооң арга-ыяш девискээри база делгем—15 миллион ажыг гектарда чаптылган. Тодаргайларга, ооң девискээриниң 9,6 хуузу арга-ыяш-биле, эң ылаңгыя Сибирьниң дыды болгаш пөжү-биле эзлеттинген. Чоннуң кижи санынга ыяшты оналаштыр алырга, МАР делегейге бирги черлериниң санынга кирип турар.

Ыяш ажыл-агый болгаш ыяш чазап, кылыр үлетпүр—национал экономиканың сөолгу үеде шалыпкын хөгжээн перспективтиг адыры бооп турар. Совет Эвилелиниң болгаш өскедаа социалистиг чурттарның дузазы-биле Моолда улуг-улуг ыяш үлетпүр ажыл-агыйлары, ыяш чазап кылыр будурүлгелер тургустунган.

Чоокку үеде чурттуң ыяш болгаш ыяш чазап кылыр үлетпүрү МАР-ның экономиказынга оон-даа чугула черим ээлээр апаар. Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле Селенга болгаш Ерө хемнерде ыяш үлетпүр ажыл-агыйларын тудуп доозуп турар болгаш чуртта эң улуг дээн Сүхэ-Баторнуң ыяш чазап, болбаазырадыр комбинады калбарып турар.

Ыяш аймаан ажыглаары-биле чергелештир оларны катап тургузуп, өстүреринин ажылдарын улусчу Моолда база калбаа-биле кылып турар.

К. БОЛДОХОНОВ.

Агартып турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Дайын үезинде кем-буруулуг үүлгедиишкиннерни кылган лейтенант Коллиниң бүгү-ле буруулуг чүүлдерин агарткан болгаш ону Форт-Ливенуэртте (Канзас штат) шериг кара-бажыңындан «доп-дораан хоставр» дугайында шиитпирни үндүрген. Буруулуг кижиниң хомудалын көрген Колумбус хоорайның (Джорджия штат) федералдыг суду ындыг шиитпирни үндүрген.

Мурнуу вьетнам община — Сонгминиң элээн каш суурларын узуткааны дээш база тайбың чурттакчыларны, колдуунда-ла хөрөөженнерни, кыргаңнарны болгаш бичии уруглар ны өлүргеп дээш Коллини үш чыл мурнунда шериг трибуналы бүгү назынында карабажыңнап шииткени билдингир болгай. Ооң ындыг үүлгедиишкини делегейниң улустарының киленнээжин хайныктырган. Ындыг турбуже, Коллини кара-бажыңга хоруудаарының хуусаазын 10 чыл чедир кызырган турган. Ам кээн, Колумбус хоорайның судызы Р. Эллиот дээрзи ол кем-херек үүлгедикчизин хоставр дугайында шиитпирин шиитклди үндүрерде «конституция барымдаалаваан»—деп, чылдагаанай турар.

Реакцияның шавар халдаашкынын соксадыр

БУЭНОС-АПРЕС. (СЭТА). Аргентина дүшкүүрлүг болгаш берге үени чурттап эртип, аңаа иштики болгаш даштыкы сүлчээ кыжаныр турар. Ону чүгле демократтыг болгаш патриотчу күштериниң чаңгыс эви бөтүр шаап шыдаар деп, Аргентинаның Коммунистиг партиязының парлалга органы—«Нуэстра палабра» солунуң редакция чүүлүнде бижээн.

Калбак улус массалар үндезини чаартылгалар кылыры негеи, демисежин үнген. Монополиялар, помещик байлар болгаш өскерликчи улуг буржуазия оон корткаш, экономикага дужамык кылып, террористиг үүлгедиглер кылыры чижектиг арганы ажыглааш, чаартылгалар кылыры соксаттырарын оралдажып турар.

Солуннуң бижип турарын ёзугаар алырга, реакция бодунуң эрге-чагыргазын бүрүүбиле катап тургузар, монополияларның болгаш помещик байларның диктатуразын тургузуп алыр сорулганы салып турар.

Иштики реакция-биле ынчалдыр сүлчээлежирине делегей реакциязы демин каттыштырып ажылдап турар. Аргентинага дипломатия болгаш экономика талазы-биле ыйыышкынларны кылып турар апарган. Ооң девискээринде АКШ-тың төп разведка эргелелиниң агентилери калчаалыг ажылдап турар. Оларга келергей чөөн болүктер дузалап турар деп, «Нуэстра палабра» уламчылап бижээн.

Реакцияның шавар халдаашкынын соксаттырар төлээде, хамыктың мурнунда конституция ёзугаар догуинаар тургузугну, чокнуң эрге-шөлээзин, профзвилелдериниң эргелерин камгалаар магадылады бээр, кемнит херек үүлгедир терроризмни соксадыр болгаш ажылчы чоннарның чугула айтырыгларын шиитпирлээринге дуза чедирер баштайгы программага үндезилээш, демократтыг, империализмге удур күштериниң демиселин дүүштүр башкарары эргежок чугула деп, солун айыткан.

Тайылбыр булуңу

ГРЕНАДА

1974 чылдың февраль 7-де Гренаданы хамаарышпас күрүне кылдыр албан ёзузу-биле чарлаан.

Ниити девискээри 334 дөрбелчин километр, чурттакчы чону — 120 муң кижи.

Гренаданы 1498 чылда Колумб ажыткан. Баштай ону француз колонизаторлар эжелеп алган. Оон ужурундан француз болгаш англи колонизаторларның аразынга кадыг-дошкун демисел чоруп турган. 1783 чылда Версаль керээзин ёзугаар Франция ону Великобританияга берипкеи. Гренада Вест-индск Федерациязының составынга чиирип турган. 1967 чылда ону иштики бот-башкарылга эргелерлиг, ассоциациялыг күрүне кылдыр чарлаан.

Экономиказының үндезини—көдээ ажыл-агый. Кол-кол культуралары: бананнар, какао, тоорук, хөвен, чигир тростниги. Ол ышкаш мал, балык, ыяш ажыл-агыйлары хөгжүп турар. Үс, саржаг, сигареталар, ром, пиво болгаш эзиртпес суксуннар кылып үндүрер будурүлгелер бар.

Гренада даштыкы чурттарже чигирни, какаону, бананнарны үндүр сөөртүп, садып турар. Гренада аъш-чем продуктуларын, далганны, нефтепродуктуларны, дилиг материалдарын, идик-хепти өске чурттардан киир садып ап турар. Сөолгү үеге чедир улуг нуруузунда Англия, АКШ, Канада-биле садыг харылзааларны тудуп келген. Чоогунда ортулуктарда Тринидад, Тобаго, Барбадос дээн ышкаш чурттар-биле садыг харылзааларны тудуп турар. 1974 чылдың апрельде Гренада Кариб «Ниити рынокче» бактаап кирген. Барбадос, Гайана, Ямайка, Тринидад болгаш Тобаго база ыныар кирип турар.

Сөолгү чылларда Гренадага национал хамаарышпас чорук дээш шимчээшкин калбарган турган. Ооң түннелинде 1973 чылдың майда Лондан хоорайга Гренаданың болгаш Англияның төлээлекчилериниң киржилгези-биле конституция конференциязы болган. Ол конференцияга хамаарышпас чорукту Гренадага тыпсырының дугайында айтырыгны шиитпирлеп турган. Гренаданың ассоциациялыг күрүнезиниң статузун солуур дугайында болгаш ол колонияга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында англи парламентиниң деткээни актыны хаанын чарлыы-биле 1973 чылдың декабрьда бадылаан.

Хүлээп алган конституциязын ёзугаар, Гренада — монархия хевирлиг башкарылгалыг күрүне. Күрүне баштыңы — Великобританияның хаанының томуйлаары генерал-губернатор. Хамаарышпас Гренаданың генерал-губернатору Лео де Гале болуп турар. Ол ооң мурнунда хөй-ниити албан айтырыгларының талазы-биле комиссияның даргазы турган. Хоойлудурум үндүрер органы — сенаттан болгаш төлээлекчилер палатазындан тургустунган ийи палаталыг парламент. Оон төлээлекчилерин бөш чыл хуусаалыг кылдыр сонгуур. Күүсекчи эрге-чагырганы премьер-министрге баштаткан чазак боттандырар. Чурттаг политиктиг кол ийи партия—каттышкан лейбористер партиязы болгаш национал партия ажылдап турар. 1972 чылдың февральда болган парламент сонгулдазынга каттышкан лейбористер партиязы тиилелгени чедип алган. Ол партияның удуртукчузу Эрик М. Гери премьер-министр болу бергеш, бодунуң партиязының кежигүннериниден чазакты тургузуп алган.

Гренада девискээр талазы-биле 6 кезекке чарлып турар. Төвү—Сент-Джорджес.

Хамаарышпас Гренада КНО-нуң кежигүнүнге чоокта ... киргеи.

Кызыл-Эник Кудажы

ҮЙГУ ЧОК ҮЛУГ-ХЕМ

(Эгези № 223, 225, 226 «Шын-да»)

Адак соонда чоруткаш Чамзы камбы «Ыдыктыг Анна» деп орденниг ийи дугаар чергези-биле шаңнадып алган келген. Араттарыг тура халышкынын базарынга чарыгдаары-биле чээрби муң мөңгүн акша база берген болган. Оон ыңай Чамзы камбыга Колчак бир автомобиль, бир оттуг-хеме база бергеш.

— Чорук чогаал!—деп, Чамзы камбы амырап чугаалап турган.— Чанар!

Дораан Красноярскиге чедип келгеннер. Колчактың белекке берген машиназын аңаа мунуп-даа турганнар.

Чамзы камбы Минусинскиге кээрге, ону оон ыңай эрттирбээн:

— Шаг баксыраан. Орукта үймээн үнген. Олап чоруурум айнылдыг. Ынчангаш сарыг шажынныг Быраат-моол деп чер бар, мнаар баар силер.

Чамзы камбы шавыларын эдертип алгаш, мнаар чорупкан. Ийи орус хелемечизи болган машинаазы-даа, оттуг-хемези-даа Красноярскиге чыткылап калган.

Быраат-моол чуртунга Чамзы камбы кыштаан. Чүгле даараазында Хой чылдың чазынында аъттар мунуп алгаш, Моол таварып, оюп чорупкан. Ол түрел чорааш, Нарын таварааш, Самагалдайга келирге:

— Оюк. Салчакта үймээн үнген, олап чоруп болбас — деп, улус чугаалаан.— Колчак дээр чүве бе, Кулунчак дээр чүве бе, ындыг кижини чыгча шаан турар.

Чамзы камбы дедир эггеш, Моолдуң Улаастайлап, Коптулап, Улаан-Кумнан чорааш, 1919 чылдың алды айның ортаа үезинде Хөндергейге ажып келген.

— Чадааная кирип болбас. Ында ак солаанар-биле дайын чоруп турар — дишкен.

Чамзы камбы ам кедээгилеп алгаш, Барлык хүрээзинче чорупкан. Аңаа баарга, тура халышкан араттар ак гвардейжилерни шагда-ла үндүр сывырыпкан болган.

Ындыг янзы-биле Чамзы камбының Колчактап алган чээрби муң мөңгүн акшазының ажыглаттынар хөлү эртип калган. Хей чорук болган.

Чамзы камбы Омскиден бээр тоян чоруур аразында Таңды-Тывазынга амыдырал чаңгыс черге турбаан. Аңаа кызыл салдар база-лэ Саян ындыдан чедип келген.

Сибирьниң тараачын чону баштайгы үеде Колчактың сурталаалынга алзып, оон талазынче чайгылып турган. Ооң соонда ол ёзу-чурумнуң дарлаккы үелин, каржы-дошкунун керүп кааш, Советтернин талазынче кирип, харын ак гвардейжилерге удур көдүрүп үнген.

Колчакка удур демиселге Таңды-Тывазының ажылчы чону база кирипкен.

Баштайгы үеде боо-чепсектиг бичии бөлүктер тыпып эгелээн. Олар Колчактың ак гвардейжилериге халдап, чурттун феодалдарының малын хунаап турганнар.

Бир-ле дугаарында Баян-Кол, Ийи-Тал, Демир-Сугга, Адыг-Түлүш Чүлдүм баштаан бөлүк көстүп келген. Аңаа улай оюн чуртунда Кайгал-Тараачы, Хаспаажык сутларның боо-моңгулуг кижилериниң сураа дыңналы берген.

Барыктың Оңзулагы аңаа орар эвес бнеэги кады Тева-Хаялап, Чаа-Хөлдеп эдертип турар өөрүн база бөлүп кирипкен.

Дарлакчыларга болгаш даштыкы эжелекчилерге удурланган хөделиишкиннер шупту-ла бот-боттарының аразында тудуш харылзаалыг, ужурашкан черлериниге чаңгыс сөстүг, бир баг бооп тургулаан. Оларның кол оорга зынга Копту дайынының киржикчилери өзек болган.

1912 чылдың хосталгалыг шимчээшкининге Чадаана төпчүп турган, бүгү оруктарның белдири болган. Копту тулчуушкунунга Шеминиң араттарының шылгарап үнгеин таварылга эвес.

Төөгү бо удаада база Чадаананы амыдырал хогжуддезиниң мурнуку одуруунче идип үндүрүп келгеш. Ында маргыжар чүве чок. Кижи төрелгетенниң төөгүзүн өөренип көөрге, бүгү оруктар Римче шуужуп турган деп, бурун шагда улус чугаалажып чораан. Рим биле Чадаана ийи хоорайның аразынга деңзээр демдекти кым-даа салбас ыңнаан, ынчалза-даа эргиде Таңды-Тывазының девискээринин хемчээли-биле алырга, оон бүгү оруктары ынчан Чадаанаже шуужуп турган.

Чадаананың Чамзы камбы узун оруун шөйүп, ээп кээп чадап чорда-лэ, Шеми, Хөндергей, Чыргакының араттарындан эгелээш, бүгү Хемчик Колчакка удур турда халаан.

1919 чылдың чазынында Чадаананың чоок-кавызынга өөскүн үнгеш турда халышкынының кызыл чалбыжы Хемчикти хөме тавараш, Таңды-Тывазының өске кожуунарынче хөрээлээш, Улуг Октябрьның салдары-биле өөскээш, 1921 чылда тиилээн Тываның улусчу революциязының эгезин салган.

СОВЕТ ГИМНАСТИКАНЫҢ ДААРТАГЫ ХҮНҮ

Бистиң чуртта 647000 кижи гимнастикалап турар. Эгелеп турарларга уругларның 1200 гимнастика школазын ажыткан. Спорттуң ол хевирин сонуургаарларга ооң чажыттарын шиңгээдип алыр талазыбиле 5 муң хире тренерлер дузалап турар. Бо айтырыгга хамаарыштыр спорттуң алдарлыг мастери, гимнастиканың Делегей федерациязының оралакчы президентизи Юрий Титовтуң чугаалап турары болза:

— Гимнастика кылыр чорукту хамыктың мурнунда аныяктарның күш-дамыр талазы-биле сайзыраарының чепсээ, гимнастиканы кылып чоруурларгадаа, чонга-даа хамаарыштыр кижизидилгелиг салдарның эң-не массалыг, эң-не тааржыр болгаш черле чараш чепсек кылдыр көрүп турар бис.

— ССРЭ-ниң гимнастика талазы-биле шилиндек хөрээжен командазының улуг тренери, үш дакпыр олимпий чемпиону Лариса Латынина спорттуң бо хевириниң өске бир талазын чугаалап турар:

— Бистиң маргылдааларывыска чүгле тиилекчилер эвес, харын тиилеттиргеннер база солун. Ол чүге ындыгыл дээрге, тиилеттиргеннер даарта тиилекчилер болу берип болур болгай.

Ынчаарга даартагы хүнче аян-чорук кылырының бетинде бөгүн тиилеп турарларның, амгы үеде делегейде эң-не шыырак болуп турар бистиң эң дээре хөрээжен гимнастарывыстың дугайын чугаалап көрээли.

Совет гимнастиканың амгы үеде эң тергиин Людмила Турищева деп, Лариса Латынина чугаалаар. Донда-Ростовта чурттап турар 22 харлыг ол студент уруг — делегейниң, Европаның болгаш Олимпий оюннарының тулган чемпиону. Турищева — шуут ынчаар төрүттүнген, тренировка кылып турда бодун камнанмас, маргылдааларга дидим дайынчы.

Белоруссияның Гродно хоорайда чурттап турар, 19 харлыг студент Ольга Корбут — Турищевадан дудаг чок. 1972 чылда Мюнхенге Олияны «олимпиаданың илбичизи» дижип турган. Ооң ылгалдыг мөзүзү —коргуш чогу, айыылдан кортпазы. Ооң сеткили база чымчак: снарядка шимчээшкиннер кылып турган, тазарычча чок болганда, ол муңгарап, харын ыглай-даа бээр, эки кылып, дээди балл апканда — өөрүшкүден амырап, халыгылап-даа турар. Узуну 155 сантиметр, өңүктери, ынактары хөй бичии Оля ындыг кижи. Эң-не нарын шимчээшкиннер-биле — «Корбуттың сальтозу-биле», «Корбуттуң петлязы-биле» бүгүдени ол магададыр. Бир эвес үстүнде ийи уругга Эльвира Саадини, Тамара Лазаковичини, Любовь Бурданы (Андрианованы) болгаш Антонина Кошельди кадыптар болза, олар Мюнхен-2-ниң «алдынын» команда ёзугаар алган кайгамчыктыг алды уруг болу бээр.

Ынчалза-даа хөрээжен гимнастикада чаа чалгыг тыптып келген дээрзин эрткен болгаш бо чыл көргүскен. Аныяк хөрээжен гимнастарның авангардында черле билдингир апарган, Москва чурттуг Любовь Богданова, Минск чурттуг Людмила Савина, Чимкентиден Нелли Ким, Донда-Ростовтан Светлана Гроздова олар база бар болу берген.

Латынинаның санап турарындан алырга, 15 харлыг, тоску классчы Гроздова бо чылын Варнага болуп делегей чемпионадынга баар командага кире бээринге черле мөзүлүг.

Ам чаа адаанывыс дөрт уруг ам-на шыырактар деп ададып турар-дырлар. Ынчаарга оон өске мергежилдиглер база эңмежок апарган, оларга — Минск чурттуг Лидия Горбик, Елена Примак (Челябинск), Тамара Казанина биле Елена Колпакова (Воронеж), Алма-Атадан Ольга Коваль, кайызыдаа Донда-Ростов чурттуг Елена Давыдова болгаш Елена Абрамова, Ленинск-Кузнецкиден Антонина Глебова хамааржыр, олар шуптузу 13-14 харлыглар. Ынчаарга бо чылын ССРЭ-ниң гимнастика талазы-биле чемпионадынга 15-тен эвээш эвес харлыг уругларны киирер.

Ол бүгү школачы уруглар эң-не нарын шимчээшкиннерни мырыңай чиик күүседирлер. Оларның кылып турар номерлерни индирден көөрге, черле күүсеттинмес чүвелер дег кылдыр кижээ сагындырар.

Гимнастика талазы-биле бистиң хөрээжи командавыска хамаарыштыр даштыкы чурттарның бо спорт талазы-биле удуртукчулары:

— Силерге шилиндек команда чыып алыры чиик-тир: силерде кайгамчыктыг чалыы уруглар — гимнастар мырыңай эңмежок — дижирлер.

Ынчаарга олар эңмежок болза-даа, оларны сагыш човаашкыныы-биле белеткээн кижилер херек. Ол дээрге тренерлер-дир. Ол дээрге Минскиде, Воронежте, Челябинскиде, Пермьде, Гроднода, Львовта, Ворошиловградта, Чимкентиде болгаш гимнастчы өске-даа хоорайларда спортчу уругларны ынакшыл-биле өстүрүп, кижизидип турар кижилер-дир. Воронежте Виктор Штукманның, Гроднода Рональд Кыштың, Минскиде Виктор Хомутовтуң болгаш өскелериниң-даа гимнастика школалары чүгле бистиң чуртта эвес, харын даштыкыда база сураглыг болуп турар. Чижээлээрге, Донда-Ростовта гимнастика талазы-биле үш школа бар: Владислав Расторопкийнин (Турищеваны белеткээн), Руслан Лавровтуу (Гроздова, Абрамованы белеткээн) болгаш Владислав Левшиннин (Галина Паршинованы белеткээн). Олар шуптузу гимнастикаже чаа-чаа аныяк спортчуларны хаара тудар, бо талазы-биле эң-не мергежилдиглериниң талантызын ажыдар сорулганы салып турарлар.

Лилия КОВАЛЕВА,
(ПМА).

МЕХАНИЗАТОРЖУ ГВАРДИЯ ЧЕМПИОННАРЫ

Суггарылта системаларының тудугжулары—скрепер машинистериниң дөртү. Бүгү-эвилел маргылдаазы Астраханьга боол эрткен. Эң дээре мастерлер аңаа хүндүлүг ат дээш маргышканнар. Фунтово суурнуң чаңынга шөлге дөртен хире күчүлүг агрегаттар хары угда ажылдаан. Ол машиналар минута санында-ла чүс-нүс кубометр довуракты казып, өске черлерже чайлады үстүрүп турганнар. Геодезистер болгаш хынакчы судьялар планнаашкыны чазыг чокка сагырын хайгаарап, кылдыган ажылдарны хемчээн көрүп турганнар. Белик мергежилдиг мелиораторжу специалистердеп тургустуунан судьялар коллегиязы механизаторларның хөй кезииниң дыка нарын, чазыг чок ажылдаарын бедин-биле үнелээн. Чогум-на шак ынчаар болбаазырадып, кылган хөрүнгүт чер тергиин дээн дүжүттү берип болур. Белик бүдүрүкчүлүг болур чоруктуң хереченлери камнаттынган үеш-шакты база барымдаалап көрүп турган.

Азербайджан ССР-ниң төлээлекчизи Ингаб Зейналов аар машиналар бөлүүнге тиилекчи болган. Бичи хемчээлдиг скреперлер бөлүүнден Ставропольдан барган механизатор Николай Баранов биле Молдав ССР-ниң төлээлекчизи Виктор Казак олар чемпион атты чаалап алганнар. Тиилекчилерге улуг алдын медальдарны болгаш бирги чергениң дипломларын тывыскан. Бүгү-эвилел маргылдаазының ийиги болгаш үшкү черлерин алган-карга база-да хүндүлүг шаналларны тывыскан. Эң мергежилдиин көргүскен аныяк скрепержилерге ВЛКСМ ТК-ның «Алдын холдуг мастер» деп хүндүлел демдээн тывыскан.

АСТРАХАНЬ.
(СЭТА-ның корр.).

Шыдыраа

БАЗА ХАЙЫМ

Делегей чемпиону-биле ойнаар эрге дээш Корчной биле Карповтуң аразында шыдыраа маргылдаазының соңгаарлаткан салыын сентябрь 26-да уламчылаан болгаш оюн 68-ки көште база хайым кылдыр доозулган.

Соңгаарлаттынган ол салыгга инициатива Корчнойнуң талазында болуп, дүшкүүрлүг кылдыр арткан турган. Ынчалзажок үргүлчүлээн салыгда ылап анализтээн баштайгы чеди көштүң соонда, оюн төнчүзүнге чоокшулап келгеш.

Удаваанда шөлге Корчнойнуң ноян, терге болгаш ийи оглу Карповтуң ноян, аът болгаш үш оглунга удур арткан. Демиселге хайым болур ийикпе азы ак тала ударының аразында чорупп турган. Ойнакчыларның кайызы-даа хөй аргаларны биллиг ажыглаан болгаш Карповтуң «үженишкин чедишкин-биле доозулган. Кажан хайым болуру илерен кээрге, ынчаар төндүрерин олар чөшээрешкеннер.

Дөрт хайымның түңелинде сан эрги хевээр Карповтуң талазында, 1:0. Алдыгы оюн сентябрь 27-де Чайковский аттыг концерт залынга болган. Аңаа Карпов агы-биле ойнаан.

Ю. БАЛАШОВ,
делегей гроссмейстери.

БОЙДУС ҮЛУҢУ

Лупсан чайлагга ог-бүлезибиле кежээ ап өөскен. Дүне ол кажангызындан-даа артык хандыр болгаш таалап удаан — арга-зынның арыг агаары ындыг салдарлыг болган. Уруу оттурбаан болза, ол та чежеге чедир удуур турлу ийнаан:

— Ачай! Дыңнаан көрем! Алаакта хек эдип тур! Лупсан хектиң өскенин шынап-ла дыңнаан — сактырга хек оон чиге-ле кырында эдип олурар ышкаш болган. Лупсан орнундан тура халаап, идиктерин кеткилепкеш, огдеп үнүп келген.

Магалыг-ла эки эртен ирги. Лупсан даглыг черинің арыг чаагай агаарын хандыр тынып, херлип-херлип алгаш, дамырак сугнуң ындыналдыр ырлап чыдары черже шиглей базыпкан. Каш-каш чылдар иштинде шак бо черге чайны чурттап эрттирип-даа турза, мооң чараш чаагайын магадап хаммааны ол-дур. Бола чайлагга оон уруу төрүттүнген болгай. Аңаа Бойдусмаа деп эттыг аңаа-ла берип кагбаан.

...Эртенги чем үезинде дагларже селгүүстээр деп дугурушкан. Хенертен даштын бүзүрээр аргажок шимээн үнген соонда, өгнүң иштинде улус чүүңү-даа ужурун билип четтикпээнде-ле аажок улуг-бора чалгыннары-биле ажыкэжикке шапкыланы каапкаш, дүктерин болгаш чүглерин бурулады кагбышаан, чижик куштарының хааны — хартыга, келгени дег, ындыг дүрген караш кылдыр чиде берген. Орталанып келгеш, орун чынының иминде сыңны берген бичии бора-хирилээн шупту көрүп каанар. Каш секунда мурнунда өлүм аңаа кыжанып турганы ол-дур.

Бичии кижилер кезээде сонуургак болур. Маңаа базы ындыг болган: бора-хирилээ карак чивеш дээр аразында-ла Бойдусмааның холунда барган. Өлгүже корткан хөөкүй амытан уругже коргуп-сүрген көргүлээн, оон хепзиг чүреккейн хөрээнден бо-ла дораан ушта халыг берги дег, карактары ону өршээп, амытының арттырарын дилеп турган ышкаш болгулаан.

— Бойдусмаа! Уруум! Чуура тудуптуң, оваарымчалыг болуп көр!—деп, ол чайгаар-ла алгырыпкан.

— Ол чүү боор, ачай! Оваарымчалыг тудуп тур мен. Чаптанчыг чаражын көрем!

Уруг эринирин бора-хирилээге дээскилээн.

— Уруум, хөөкүйнү салыптып көр, ужуп чораай аан—деп, Лупсан чымчаа-биле эзрешкен.

— Чүге ынчаарыл? Чок, мен мону салбас мен!—деп, уруг удурланган.

— Чүге, Бойдусмаа? Бора-хирилээ өлүмден дескеш, бистен дуза дилеп ужуп келгендир—деп, ачазы тайылбырлаан.

Бойдусмаа карактарын чаптанчыг кылдыр ацгайты карупкен турган. «Шынап-ла бе?» деп эллепсинип айтыргаш.

— Ынчанмайн канчаар!

— А бир эвес кижи турбаан болза, кушкаш канчап баар ирги?

— Ынчаарда... ынчаарда ол араатан хартыганың чижи болу бээр ийик—деп, Лупсанның үнү кударанчыг харылаан.

Чап-чаа болган таварылга ооң амыдралында кударанчыг болуушкунну сагындырып келген. Аныяк болгаш дуржулга чок шаанда кандыг чүвелер таварышпас дээрил? Алдагдалдар база болгулаар. Үе-шаг эрткен тудум, чылдар эрткен тудум оларны катаптавас кылдыр амыдралдың дуржулгазы кижиге бар аңаар болгай.

...Лупсанның хары шак ол эрте чазын чүгле чээрбиин ажып, ада-нези-биле кады чурттап турган. Бир-ле катап хүн ажар дей бергенде кодан чылгызы-биле чанып келгеш, Дандог-гуайның баглаажында таныры бора аътты ол көрүп каан. Ол дээрге Дулманың аъды болган—ону Лупсан чүсчүс ындыг малдарның аразында Дон безин ташып каар ийик. Ооң чүрээн өөрүшкү дола берген.

Лупсан биле Дулма ботботтарынга эрткен чайын-на ышкыжа бергеннер. Оон бээр оларның көрүжүксээр күзели хүн бүрү хөрлээлеп олурган. Күс шагда хуу-салым оларны аңгы-аңгы черлерге чурттаар кылдыр башкаландырыңаанда безин ужуражы кааптар хепзиг таварылганы эрттирбейн чораннар. Аас-кежин оларга хүлүмзүрүп келгеш бо-дур ам.

Дулманың аъдын Лупсан база катап ылавылап көргеш, бодунуң өөнче кире берген. Дашкаартан алгы-хышкы хепертен дыңналып келген, Дулманың хөлзел хайыккан үнү тода дыңналган.

— Лупсан, Лупсан шымда!

Ооңдеп ол казыргы дег үне халаан. Соңгу-барын чүктеп доозуунну адаштаалдыр үндүрбүшаан, оларның кодаынче ийи кара бараан кылыйып кел чораан. Ылаптан көргеш, хүлбүстү болгаш ону сывырып чоруур берүнү ол танып каан. Лупсан караан чивеш кылып четтикпээнде-ле аңнар ийилээ оларның кодаынче халчын келгеннер. Хүлбүс чаңгыс шураш-ла хой кажазының иштинде барган, а сүрүүшкүнге кавыргаан, ханга покпес араатан ам бодунга айыыл диргелип келгенин билип кааш, салып ыңай болган.

Лупсан хой кажаазынче хирг кылдыр кире халыг берген. Ооң баарында кысыл чүзүннүг, чараш чаагай мыйыстарлыг хүлбүс бо турган. Лупсан чараш чаагай мыйыстардан сегирип алган. Хүлбүс шоолуг эвес шеле сокса-даа, удурланмазын. Камгалал чок күжүрүг тиилеп алганынга эзирээнин ол ийикпе, Дулмага көргүзерин күзээни аныяк өзынның күш-шыдалын эскерип кагжыкре (оозу ам хайгаарап көрүп-даа тур боор), Лупсан бижек негеп дүрген-не хая көрүнген.

Ам чаа-ла хөй кижи хайынган, а оларның-биле кады ооң Дулмазының тургулаан черинде кым-даа чок болган. Лупсанга шак бо бүгү чырык өртемчейде чүгле ол чаасканаан, дыңнаа чаасканаан арткан ышкаш кылдыр сагындырган...

Ол чүдек таварылганың сөөлүнде Дулма акызы сугта черле келбээн. Ону оларның доктаамаа дужуп тургулааны одарга-даа Лупсан көрбээн. Чүгле элээн үе эрткенде, уругнуң чаазазынга чугаалаан мындыг сөстер ооң кулаанга чедип келген:

— Лупсанның чүрээ ындыг соок, каржы деп кажан-даа болавайн чораан кеп!

Бодунуң күчү-шыдалын көөргедип, хилинчек чок амыданы олурер деп турганы, бодунуң баштайгы ынакшылын Лупсан ынчаар ышкынган. Ол таварылга аңаа кезээде сагындырып, кижи — бойдусту эзэн, ооң өңүү болгаш камгалакчызы деп билип алырынга дуаалаан. Ынчангаш, Лупсан ам сну ооң уруу билип алзын деп кызыдып турары бо.

— Ачай! Ачай—деп, Бойдусмааның өткүт үнү дашкаартан дыңналган. Лупсан далаш чок турганы, өгдеп үнүп келген.

— Ачай! Дөөже көрем!—деп, бичии ходчугажын сунган, ол-ла черинге өөрүшкүлүг шурап тура, уруу алгырган. Лупсан өрү көрген. Бажының кырында бора-хирилээ өөрүшкү-мзнчайлыг ужуп чоруп турган.

Ооң хепзигийне чалгынарының харбаашкын бүрүзү «ынча деп чораанзыг».

— Сеңээ четтирдим, Бойдусмаа!

Сеңээ четтирдим, буянныг уруг!

Ц. МУНХ, моол чогаалчы

БОЙДУСМАА

Расскаа

ЧАЙГААР БҮТКЕН АПТЕКА

Улусчу медицинада сураг-жаан сыын-өдүн чыып алыры-биле каш бөлүк аңчылар Чөөн-Казахстанның дагларынче бо хүннерде аъттанып-кан. Ук оът сыыннарның эң ынак чемижи болур, ооң-биле чергелештир ооң (база мыйыс ышкаш) эм шынарлыг дээрзин эмчилер база тодаратканнар.

Үстүнде аңчыларның чыып эккээр өдүндүн Алма-Атаның фармацевтика фабрика хөй санныг суук эм чүүлдү белеткээр. Черле ынчаш Казахстанның Чөөн болгаш Мурнуу чүктерин дөмейлеп болур. Мында бир муң ажыг эм оттар үүжелеттингенин эртемденнер санап көрген.

В. ГАНЖА.
СЭТА-ның корр.

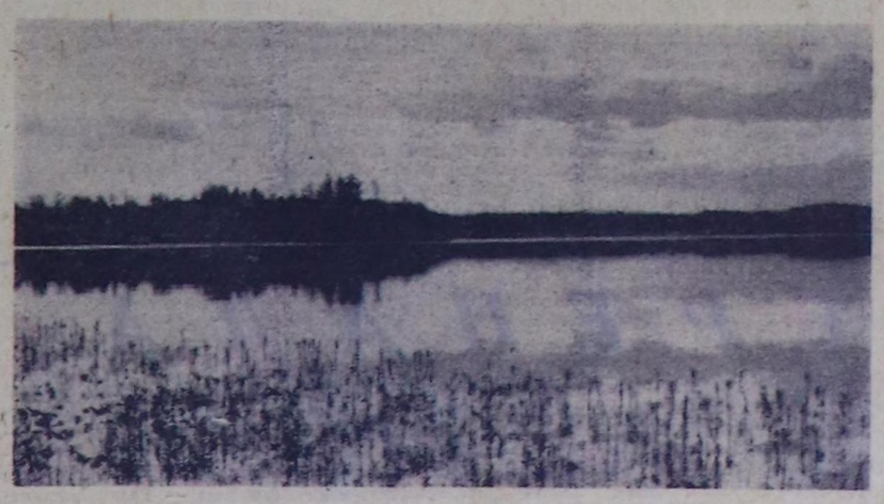

ТЫВАНЫҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ. Азастың каас-чараш чурумалдыг бир булуну.

М. ХЕНЧЕ-КАРАНЫҢ фотоэтюду.

ДӨМЕЙ-ЛЕ ТӨТЧЕГЛЕКЧИЛЕР

Бойдусту болгаш ооң байлаан, ыаңгыя черлик дириг амытаннарны камгалаар дугайында чазактың докталдарын солун, сеткүүлдерге парлап, радио, телевидение дамчыштыр чугаалап-даа, бо талазы-биле буруулуг кижилерни торгап, кеземче хөрээнге оналап-даа турза, чамдык хамаатылар бо талазы-биле чогуур түннел үндүрбейн турары элдеп. Каа-Хем районда Ильинка кодээ Совединиң чурттакчылары Э. Шимит-Дамба, П. Брень, Таңдыда Бай-Хаак суурнуң чурттакчылары О. Өшкү-Саар, Е. Пензин оларны ындыгларга хамаарыштырып болур. Шимит биле Бочкарев дээрзи Ыртыш хемге бир буурну, бир сыынны адып алгаш, туттурганнар. Үстүнде төтчеглекчилериниң күрүнеге чедирген когаралы 744 рубльди төлеттирип, торгаан болгаш боо-чепсээн аңныыр черишин инспекторлары хавырган.

А. Дагба, Ч. Одушпай, Ч. Сагаан, Д. Николаев, А. Миков олар төтчеглекчилерге дузалажып, оларнын олурген аңнарынын эдин тайгадан үндүр сөөртүп эккелгеш, боттарының үлүү болур бичии бөрбек-сарбак эт алгаш, чажырып тура туттурганнар. Ындыг кижилер база-ла демей төтчеглекчилерге хамааржыр аңаар.

А. САНЧАТ,
охотовед.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 28-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

10.30—Уругларга. **«Хар кадын».** Уран-чечен фильм

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалар программазы.
12.05—Медээлер.
12.10—Өңүг телекөргүзүг. Мультфильмнер программазы.
12.40—**«Кадыкшылга».** Эртем-нептередилгелиг программа.
13.10—Өңүг телекөргүзүг. Музыкалыг программа. **«Эртекги почта».**
13.40—**«Болгу-даа дег, болбаа-даа дег».**
14.40—Өңүг телекөргүзүг. Эстрада концерти.

КЫЗЫЛДАН

15.05—**«Өшпес чалбыыш».** Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары.
17.35—Делегей байдалының дугайында допчу тайылбыр. Тыва дылга.
17.50—**«Шил эжик».** Телефильм.
18.15—**«Тываның неделязы».** Информастыг программа.

МОСКВАДАН

18.30—Спортчу программа: 1. Шыдыраага делегейниң бирги чери. 2. Өңүг телекөргүзүг. Делегейниң эң тергиин акробаттары. Көргүзүг оюннар.
19.15—Өңүг телекөргүзүг. **«Артлото».**
20.45—**«Самотлорнуң шиңгээдикчилери».** Телеочерк. Дамчыдылганы чогаалчы И. Осипов чорудар.
21.30—21.40—Чапсар.
21.40—**«Уран чүүл мастерлери».** ССРЭ-ниң улустуң артизи Михаил Ульянов.
23.00—23.30—**«Ye».** Информастыг программа.

Редакторнуң оралакчызы М. Н. СМИРНОВА

КИНО

СЕНТЯБРЬ 28-ТЕ

«НАҢЫРАЛ»: **«Чааннар—мээң өңүктерим»** (1-ги, 2-ги сериялары) 9.45, 12.30, 15.15, 18.50, 20.45 шактарда.
«ПИОНЕР»: **«Чажыт хоорай»** 9.15, 10.55, 14.25, **«Универсиада бис»** 16.05 (хроника залынга) **«Ажыдыышкын»** 17.05, 18.55, **«Амыдыралдың хүн бүрүзү»** 12.35, 21.15 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: **«Маккенаның алдыны»** (1-ги, 2-ги сериялары) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.
«ВОСТОК»: **«Сапыктыг моортайның чаа ужуралдары»** 15.00, **«Ромео биле Джульетта»** (1-ги, 2-ги сериялары) 16.40, 19.30, шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, кедээ ажылагый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаз киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 232.
ТС—00758.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1).